

KAITSE

A
K
S
E
L
R
O
O
S
M
A
N
N

Nr. 20 — 1936

Hind 30 senti

KODU

TOIMETUS:

Tallinnas Kaarli t. 8, kaitseliidu peastaabi ruumes.

Vastutav toimetaja: kolonel J. Maide
telefon 451-94.

Tegev toimetaja: kapten A. Truuvere
telefon ametis kv. 156-a,
kodus 465-01.

Väljaandja: Kaitseliidu peastaap.
Kaanõõ arvatakse tasu alla, kui sellele tasunõudmine on peale kirjutatud. Tarvitamata ja tagasisaamiseks märkimata käsikirju alal ei hoita.

Tegevtoimetaja kõnetunnid teisipäeviti ja neljapäeviti kella 10.00—12.00.

*

TALITUS:

Tallinnas Kaarli t. 8.

Talitus on avatud iga päev kella 9—3.
Telefon 451-89.

Tellimishind aastas 6 krooni, 1/2 a. 3 kr.,
1/4 a. Kr. 1.50, kuus 50 senti.

Kuulutuste hinnad: 1 üks lehekülj teksti ees 50 kr., tekstis 80 kr., teksti äärel 40 kr. Väline kaas 80 kr., sisemised 60 kr.

Nr. 20

1936

SISUKORD:

EHT: Sügiski toob uut...

A. Balder: Sakala sügismanöövriks.

A. Säärts: Lembitu, Sakalamaa vanem.

— Lehekülgi meie peße tööpõllult.

A. Peel: Üliõpilase osa omakaitstes ja vabadussõjas.

A. L.: Ratsarünnak.

H. Nahkur: Kõlasumbutajad.

A. H.: Kunstlikult valmistatud kummi „Buna“.

J. Rimpel: „Kabra!“ Jurka.

— Toimetusele saadetud kirjandus.

NARVA LINAKETRAMISE MANUFAKTUURI ÜHISUS

Kontor: Tallinn, Pärnu mnt. 11.

Tel. 442-33, 442-34

Valmistab parimast kodumaa linast:

käterätikuriiet, pleegitud ja pleekimata
lauapesuriiet   ”   ”
voodipesuriiet   ”   ”
presendiriiet, vihmakindlalt imbutatud
mantliriiet   ”   ”
kleidiriiet, käsitööriiet
voodrivaheriiet, madratsiriiet
sadulsepaniiti, traadi-lõnga
heegeldamisniiti, sidumisenõõri
kotte linast ja džuudist

Ilmusid uuemates mustrites:

voodiesised vaibad, suured põrandavaibad, põrandariie j. n. e.

Kaitse Kodu!

ILMUB 2 KORDA KUUS

Nr. 20

Tallinnas, laupäeval, 26. septembril 1936

XII aastakäik

Sügiski toob uut...!

Juba madalamalt, arglikumaks muutuvalt teeb päike oma käike üle laotuse. Ta tervitab meid hommikuti järjest hiljem, õhtuti vajub rutem looja. Järjest kiiremini annab ta paika tumedale sügisööle, kus aga siis seda vilkamad on säramas tähepoisid.

Lühemaks muutuvad päevad, lehtede sadu puudelt tiheneb — läbi on suvi ja käes on sügis... Kui haruldaselt päikeseküllane, soe ja ilus oli tänavune suvi ja kui püsivalt ilusad on tänavu sügisegi ilmad — nii kuuldu igaihe suust.

Kui edurikkad võisid kõik olla oma suvises toiminguis. Põllumees võis töötada suure edukusega, ei seganud teda ilmade heitlikkus. Häirimata ja mõnus oli linlase puhkus. Reisijal, ehitustöölisel, kaitsevaelasel laagris, kaluril merel — igaihel oli mõnus sel päikeserohkel ja ilusal suvel.

Võib-olla jätkub seda looduserahu veel pikemaltki. Võib-olla ei tule tänavused sügistormidki nii rängad ja vihmasajud nii venivalt pikad. Kuid üks on kindel ja paratamatu — loodus on jälle oma ringi teinud ja valmistub talvele. See on vägeva looduse raudne seadus, enesestmõistetav ja vältimatu.

Kuid uut ja teoväärilist toob ka sügis enesega kaasa. Rahulolu ja hoolikusega võib põllumees nüüd kokku koguda lõikuse, mida ta kevadel raske tööga külvanud ja suvel pingutusega harinud. Vili rändab aita, loomad on suuremaks kasvanud, nii paljugi on juure haritud ja uut ehitatud. Loodus on põllumehele tasunud ta higi ja vaeva, nüüd võib selle eest saada palka.

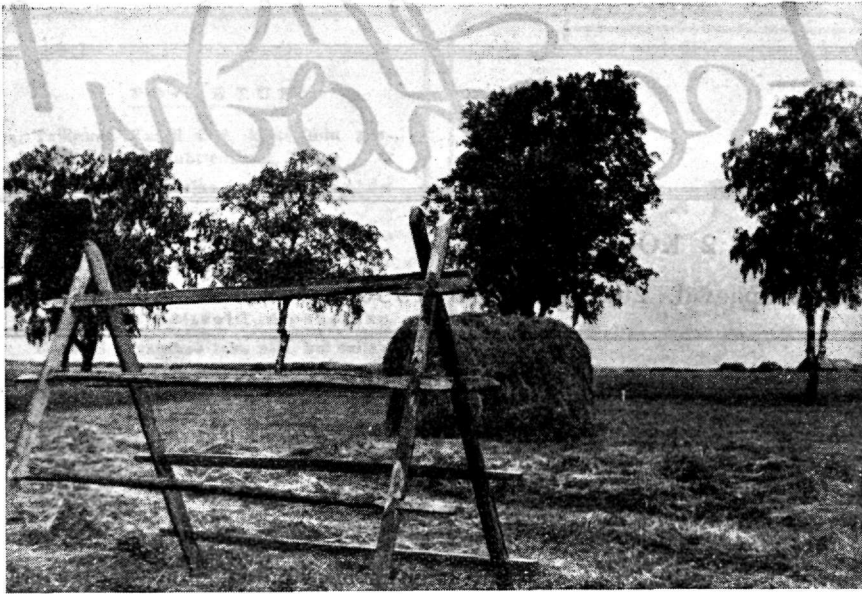
Üle maa käib hoogus saagi koristamine, undavad masinad, nobedad käed koguvad lõikusvilja. Künd- ja teeb juba tulevaks aastaks ettegi

tööd. Et hinnad on endisest paremad ja saak väärtuslikum, siis võib mõista põllumehe rahulolu tänavusist töötulemusist. Kalur mõtleb aga veel sügisesele püügihooajale ja loodab sealtki paremat.

Uut elu, uusi muresid ja tööroome toob sügis aga õppiva noorsoo ellu. Koolid avavad uuesti oma ukсед ja mudilasest kuni suureni ruttavad oma haridust täiendama need, kel õppetöö on pooleli. Ja õppetöö alal elame tänavu sügisel üle jälle uut tõusuaega. Vabariik sai juure uue ülikooli — tehnikainstituudi, mis senisest kiiremini ja kindlamini peab meie väikest, kuid suure intelligentiga rahvast edasi viima ka tehnika alal. Moodsas ühiskonnas, riigi ülesehitavas töös ja rahvakaitsetes etendab tehnika üha suurenevat ja määravamat osa. Seda mõistsid meie juhid ja selle edu aidaku tõsta uus ülikool, kus ongi juba mitu sada noort alanud hoogsaid õpinguid.

Juba valminud vili viljapuis...

...nurmed tühjenevad viljarõukudest...

Uut tõusu meie rahvahariduse küsimuste korraldamises tootab ka kutsehariduse tähtsuse rõhutamine ja hoolitsemine igasuguste kutsekoolide arengu eest. Kutsehariduse põhjalikkus ja levik toob tõusu tööoskuses, aitab kaasa teenistusolude paranemisele ja lahendab üht valusaimat küsimust, haritlaste tööpuudust. Algav sügis on näidanud huvi tõusu kutsehariduse vastu — ja see on uus tõendus meie olude arengust paremusele.

Kaitseliitlaste perele toob saabunud sügis uusi ülesandeid. Nii maal kui ka linnas suvel suikunud kaitseliidu töö algab sügisel uue hooga. Tuleb pidamisele suurmanööver, korraldatakse hulk vähemaid manöövreid, taktikalisi õppusi, elustub uuesti igasugune siseõppus. Selleks jätkub nüüd maainimesel rohkem aega ja selleks on ka linnainimesed kõik asunud oma kodukohta. Aidaku eelolev õppetegevus tõsta meie kodukaitse oskust ja tugevust, kinnitades veelgi selle tähtsa organisatsiooni tusedust ja jõudu valmisolekuks kodumaa eest.

Suurt uudist tootab käesolev sügis ja järgnev talv tuua ka meie riikliku õigusliku korra kindlustamise ja stabiliseerimise alal. Veebruari rahvahääletusel rahva poolt saadud volitusel ja heakskiidetud alustel tahab riigivanem kokku kutsuda rahvuskogu, et see annaks riigile kindla ja tasakaalukusele rajatud põhiseaduse, mis suudaks hoida meie rahvast äärmustest ja juhuslikkuse tuultest. Rahvuskogu valimine on saabunud sügise suurimaid uudisülesandeid.

See nõuab meilt suurt rahvuslikku üksmeelt, tasakaalu ja head tahet rajada oma riik kindlaile aluseile. Kuna meie juhid on näidanud suurt järjekindlust võimu asjalikul käsitamisel ja tõendanud tasakaalukust demokraatlike põhiõiguste kestmaks taaselustamiseks, siis peame kõik üksmeelselt järgnema nende kutsele ja ilma lahkpüüdeteta kaasa töötama meie uue ja kindlama põhiseaduse sünniks.

Maailm näeb ja kuuleb juba kolmandat kuud, kui kaugele võib äärmustesse kaldumine, rahvuslik lõhenemine ja klasside vaheline sallimatus rahva viia. Hispaania kodu- sõja metsikused ja vennatappev sisesevõitlus näitab, kui raskeid kaotusi võib riigile ja rahvale tuua ebaterve sisepoliitiline olukord. Hispaania rahvas, kes oli maailma võimsaimaid, uhkeimaid, rikkaimaid ja harituimaid — on nüüd üksmeele

kadumise ja oskamatu enesekorralduse tõttu langenud jõuetuse ja eneseveristamise kuristikku. See olgu meie noorele riigile ja põhjamaiselt tõsiseloomulisele rahvale hoiatuseks kahe vooruse hoidmisel — üksmeele ja eduka enesekorralduse süvendamisel.

Sügiski toob uut... Iga aastaaeg on Kõigekõrgemalt antud mingiks hooajaks, uuteks arenguteks. Toogu sügis samasugust päikesekulla rohkust meie kodanike hinge, nagu möödunud suvi oli päikeserohke kogu loodusele. Vaimustagu sügis meie noori kui ka vanu, põllumehi ja linlasi, kodukaitsjaid ja poliitilisi tegelasi, kõiki meie Eesti tuleviku rajajaid, uuteks tegudeks üksmeele hoos ja vaimus.

EHT.

...ja jällegi sammub põllumees adra taga oma tavalist teed

SAKALA SÜGISMANÖÖVRIKS

A. BALDER

Manöövri tähtsusest.

Sügismanöövrite korraldamine kaitsevægedes ja riigikaitse organisatsioonides on ilus traditsiooniline komme, mis on välja kasvanud praktilistest vajadustest. Siis, kui viljad põldudelt koristatud, kui avarad nurmed, heina- ja karjamaad võimaldavad „sõjalist tegevust“, kogunevad mehed, kes valmistuvad kodumaa kaitseks, et harjutada lahingulises tegevuses ja panna kroon suvisele õppetegevusele. Kaitseliidu sügismanöövrid on kaitseliidule pidupæevadeks, kus iga malev, iga üksus oma parema välja paneb, et oma üksuse nime kõrgel hoida ja manöövris väärikalt tegutseda. Kohalikele elanikele on manöövrid suursündmuseks, kus nad hulgaliselt kodumaa kaitsjate sõjalisi harjutusi võivad jälgida ja koos nendega manöövri rõõme ja ka seiklusi jagada.

Manöövrid oma eesmärgilt on mitmesugused. Neil katsetatakse uute relvade, leiutuste ja tehniliste saavutuste praktilist kasutamist, uuritakse ja lahendatakse organisatsioonilisi küsimusi, antakse rivijuhtidele ja staapidele praktikat juhtimise oskuses ja staabi teenistuses, uuritakse strateegilisi suundi ja peale kõige selle tutvustatakse reavõitlejaid sõjaliste tegevustega, õpetatakse neid üle elama ja kandma neid raskusi, mis on seotud sõjaga. Nende eesmärkide kohaselt korraldatakse manöövreid peamiselt kaitsevæes.

Kaitseliidu manöövrid lähevad oma iseloomult nii mõneski asjas lahku kaitsevæe manöövriest. Neil ei uurita suuri sõjalisi küsimusi, vaid on üles seatud piiratud väljaõppe eesmärgid. Nad on suursündmuseks väljaõppe alal, mille eel peab käima pealike ja üksuste ettevalmistus, et iga pealik ja üksus

võiks väärikalt ja laitmatult täita oma kohuseid, mis iga kaitseliitlane armastusest isamaa vastu ja tahtest olla valmis kodu kaitseks vabatahtlikult enda peale on võtnud. Nii on manöövrid kaitseliitlastele kooliks taktikalise ettevalmistuse alal. Aga kaitseliidu manöövritel on veel teine ja kolmas tähtsus. Meie ridades on palju vabadussõja veteraane. Manöövris nad annavad edasi järgnevale generatsioonile oma lahingu kogemused, selle aktiivsuse, ennastsalgava kohusetunde ja vastutustunde, nad annavad edasi selle vaimu, mis meid kandis ja viis võidule vabadussõjas. Kolmandaks, kaitseliitlaste massiline kogunemine, kus esinevad kõik relvaliigid, tõstab kaitseliitlastes enestes usku oma jõusse ja annab uut jõudu tegevuseks. Nii, väljaõppe, tahe olla valmis Eesti kaitseks, kasvatada endis jõutunnet ja vabadussõja vaimu — need on eesmärgiks, kui kaitseliitlased mõneks päevaks lahkuvad oma igapäevase töö juurest ja kogunevad Sakalamaa nurmedele ühisele sügismanöövrile.

Manöövri ettevalmistus ja organisatsioon.

Sakala sügismanööver oli üles võetud kaitseliidu 1936. a. tegevuskavasse. Neis malevais, kes osa võtavad manöövril, oli pealike ja üksuste taktikaline väljaõppe suunatud ettevalmistuseks manöövri tegevusele. Mõõdunud suvel moodustati manöövri juhatus, määrati manöövri üksused, nende pealikud ja valiti maastik manöövri tegevuseks.

Manöövri üksuste pealikuile oli korraldatud Loodis laager, kus nad manöövri maastikuga tutvusid ja

Laskesportlased ja laskurid!

Kestvate katsete järele õnnestus valmistada püssiõli **IVOL**, mis omadustelt ületab parimad välismaa õlid. Nüüdsest peale võib iga laskesportlane täie kindlusega tarvitada minu uut leiutust, sest see on väärtiline meie kõrgeklassilisele laskesportlaste perele.

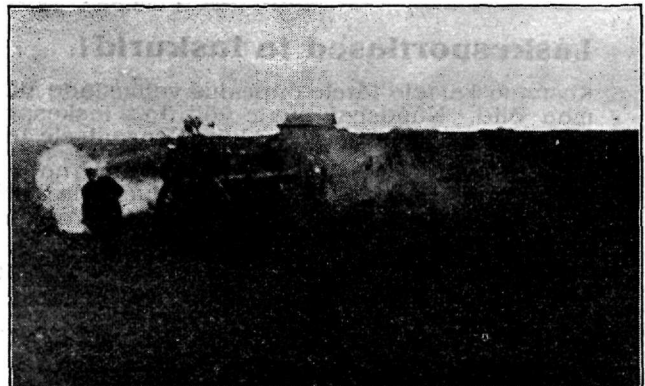
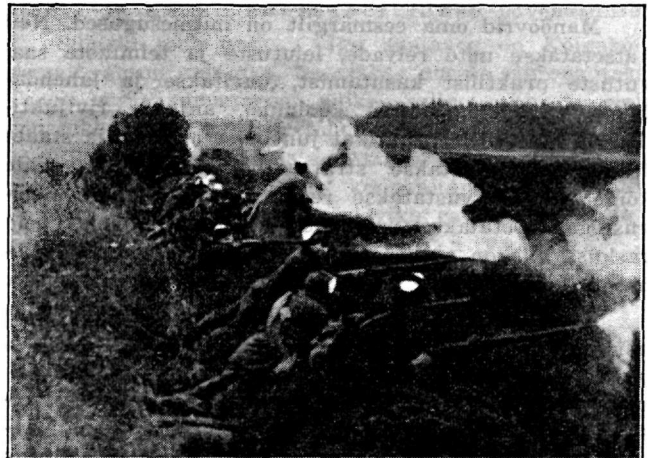
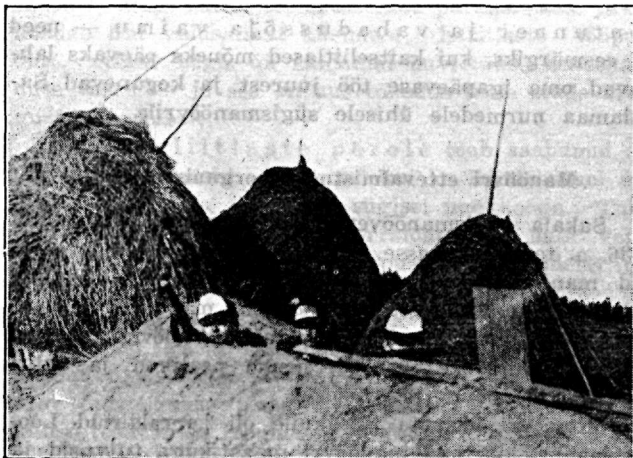
Minu uus püssiõli ei vaja erilist reklaami, nagu ka senistele **JUNOL** ja **KALIITÕL**'ile ei ole seda teinud. Väärtimata reklaami puudumisele **JUNOL** püssiõli tarvitamine on iga aastaga suurenenud, rääkimata **KALIITÕL**'ist, millega varustan kaitseliitu üheksa aastat. Arvan, et see on ise juba kõige parem reklaam minu õlidele.

Nüüd, kus varsti turustan oma uut püssiõli **IVOL**, keeldun ka sellele tegemast suuri reklaami ja olen veendunud, et suudan oma uue leiutusega rahuldada meie nõudlikku laskesportlaste peret.

Suurima lugupidamisega **Ivo Lillioja**
I. & A. Lillioja apteek Ristil

Pilte K. L. seniseilt manöövrelt

Ült alla: Vasakul: Raadiojaam töötamas. Vaenlane kuhilates.
Fugassimehed ametis. Paremäl: Ohukaitse kuuli-
pilduja. Enne rünnakut. Patarei

manöövri tegevuseks said taktikalise ettevalmistuse. Manöövri üksustele malevad korraldasid taktikalisi õp-
pusi, et kõigiti olla ette valmistatud manöövriks.

Tõsisemat kaalumist vajas manöövri rajooni va-
lik. Siin on nõuded, mis dikteeritakse ette manööv-
ri tegevuse poolt ja mida ei saa ignoreerida. Esiteks,
maastik peab olema küllalt mitmekesine, huvipakkuv
murdmaastik, mis on õpetlik tegevuseks nii jala-,
ratsa- ja ka suurtükiväe üksustele. Ta ei tohi olla
kaugel raudteest, nii et koondumine manöövrise ja
sealt lahkumine ei nõuaks palju aega ega jõukulu. Ja
lõpuks manöövri piirkonnas peab leiduma küllaldane
arv asulaid ja maju, kus kaitseliitlased manöövrise
kogunemisel ja manöövrise leiaksid peavarju. Ma-
nöövri juhatus jäi maastiku valikul peatuma Viljandi,
Loodi, Öisu, Paistu vahelisele maa-alale, mis vastab
neile nõudeile. Iseäranis huviküllane ja õpetlik on
Loodi, Paistu vaheline maa-ala, kus metsa ja põldu-
dega vahelduvaid mäekünkaid läbistavad ilurikas Loodi
org ja Põrguorg, mis on kaunimaid kohti Lõuna-Eestis.

Manöövrise võtavad osa ühelt poolt Sakalamaa,
Lääne ja Pärnu malevad, moodustades neljapataljo-
nilise Sakala rügemendi ühes rügemendi suurtükiväe-
ga, ratsaväega ja teiste juure antud osadega. Harju,
Järva ja Pärnumaa malevad moodustavad neljapataljo-
nilise Harju rügemendi ühes suurtükiväega, ratsa-
ja teiste rügemendile juure antud üksustega. Peale
selle manöövrise võtavad veel osa Tallinna maleva
suurtükiväe divisjon, soomusautode ja mootorratturite
rühmad ja Tartu maleva rk ja ökrk kompaniid.

Üksuste koondumine manöövri rajooni sünnib ree-
del, 2. oktoobril ja laupäeval, 3. oktoobril varahommi-
kul. Manöövri tegevus algab 3. oktoobril aovalgel.

Manöövri olukord ja käik.

2. ja 3. oktoobril sinised koondavad oma väed
Tõrva, Vana-Suislepa, Kärstna, Öisu, Karksi-Nuia
rajooni, et asuda 4. oktoobril pealetungile valgetele ja val-
lutada Viljandi. Koondamise katteks saadetakse 3. oktoobril
kaitsepositsioonile kaitse üles-
andega Harju rügement. Rüge-
mendil on ühtlasi ülesandeks
tugeva luuresalgaga luurata
Öisu, Loodi, Viljandi suunas
vaenlase jõudusid, nende suu-
rust, tegevust ja asetust.

Samal ajal koonduvad ka
valgete väed Viljandi, Uue- ja
Vana-Tänassilma, Oiu, Kolga-
Jaani rajoonis. Valgetel on üles-
andeks alata üldist pealetungi
5. oktoobril ja vabastada sinis-
test Sakalamaa.

Sakala rügemendil on üles-
andeks asuda 3. oktoobril kate-
positsioonile Sultsi, Aidu joo-
nele ja katta valgete I brigaadi
koondumist, luurates ühtlasi

tugeva luuresalgaga siniste jõudude tegevust, suurust
ja asetust Viljandi, Loodi, Öisu suunas.

Nii on manöövri esimesel päeval luuresalkade
luuretegevus ja katterügementide lahingud Paistu-
Loodi positsiooni vallutamise ja enda käes hoidmise
pärast. Manöövri käik näitab, kelle kätte jääb 3. ok-
toobril Paistu-Loodi positsioon. Manöövri teisel päe-
val, 4. oktoobril, areneb manöövri tegevus uute olu-
kordade kohaselt.

Manöövri ettevalmistuseks ja tegevuseks.

Hea ettevalmistus on pandiks manöövri edukaks
kordaminekuks. Jääb veel mõni päev aega kontrollida
manöövri ettevalmistustööd, viia sisse viimseid paran-
dusi ja täiendusi. Iga malevlase ja pealiku püüdeks
olgu läbi mõelda veel kord kõik ülesanded ja kohus-
tused, mis on täita manöövrise, ja sellele ette valmis-
tada.

Manöövrise osa võtavad üksused ja kaitseliitlased
on aegsasti määratud. Pealike mure on kontrollida,
kas kõik, kes kohustatud manöövrise ilmuma, on kä-
sud kätte saanud, teavad ilmumise aega ja kogune-
miskohta ja kas nad kõik ilmuvad õigel ajal ning
õigele kohale. Manöövrise vedu sünnib raudteel
ešelonidega. Hiljaksjäänuid ootab ešelonist mahajää-
mine. Nii — manöövrise kogunemisel täpsus on
esimene nõue.

Teine nõue on — kaitseliitlased ilmugu soo-
jalt riietatuna ja kaasas nõutav varustus. Kaitse-
liitlasil riietuda kaitseliidu vormiriietusse ja võma-
likult soojalt; hädavajaline on soe pesu. Kellel on
kahed vormiriided, siis panna selga vanemad riided.
Tingimata võtta kaasa palitu (kui vormipalitud pole,
siis erapalitu kaitseliidu käesidemega) või vihmakuub.
Varustusest võtta kaasa: relv, võõrihm padrunitasku-
ga, relva puhastamise abinõud, seljapaun, kat-
lake (kellel on), kruus, nuga, lusikas ja külma toitu

Naiskodukaitse toitu valmistamas

vähemalt üheks söögiks. Hobusele võtta kaasa kaeru kogu manöövri ajaks ja heina nii palju kui võimalik kaasa viia. Valge poole meestel kinnitada eristusmärgina valge lint ümber mütsi veel kodus. Pealikutel võtta veel kaasa binokkel ja kompass (kellel on), pliats ja väike kaustik teadaannete ja käskude kirjutamiseks.

Kolmas nõue on — manöövris, sinna kogunemisel ja manöövrilist lahkumisel valitsegu distsipliin ja kindel kord. Seda saavutame, kui iga kaitseliitlane oma esinemises ja käitumises on viisakas, korrektne, aktiivne ja julge, valmis tegutsemiseks nii käsu järgi kui iseseisvalt, austab ja säilitab korda ning nõuab seda käsualustelt. Kuivõrd distsiplineeritult ja kordaarmastavalt iga üks manöövris esineb — selle järgi otsustatakse ta sisemise väärtuse üle.

Neljas nõue on — üksused ja iga kaitseliitlane tegutsegu manöövri lahingulises tegevuses õigesti ja eeskirjade kohaselt, iseäranis tähtis siin on maastiku kasutamine ja varjumine. Kõik pealikud ja malevlased ilmutagu manöövris alatist valmisolekut, energilist, hoolsat, julget, aktiivset algatusvõimelist ja kavalat tegevust. Passiivsus, abitus ja kõhklemine ei tohi aset leida üheski kaitseliitlases. Maastikku kasutades kasutada lähiseid, varjatud alasid, lohke, kraave, hiiliseid — nagu jahimees oma jahiloomale hiilides ja lähenedes. Pealikud, tuletage varjumist meele käsklusega „varju“.

Pealikute tegevuseks manöövris.

Esimeseks nõudeks pealikuile on — tundke endid tõsiste pealikutena — ülematena, kes oma üksust „kõvasti kätes hoiavad“, kindlasti juhivad ja oma tahte teostavad. Meie õppusil sagedaimini ettetulevaid puudusi on, et ei peeta kinni rivikorrast, rühm või jagu läheb „sassi“, ja sassi- või segiläinud asja on raske seada korda. Seepärast — iga malevlane peab teadma oma kohta koondravis, niisama ka hargravis, ja segimineku vältimiseks pealikud, iseäranis jaopealikud, peavad meestelt seda kindlat rivikorda nõudma. Möödapääsmatuks tarviduseks siin on, et pealik tunneb oma mehi ning tunneb ennast nende juhina. Juhitunde kasvatamiseks ja selleks, et alluvad malevlased end tunnevad juhi „kätes“ olevat, on võimas abinõu rividril — olgugi lühike. Oma üksus, olgu see jagu, rühm või kompanii, rivistada koondumiskohas, mõni sõna eelolevaks tegevuseks, paar korda käsklus „valvel!“, „parem pool!“, „ümberpöörd!“, mõned taktsammud — see liidab ja distsiplineerib üksuse. Pealik, kes oma üksuse koondumiskohas nii üles rivistab ja vastu võtab, on õige pealik-juht ja sellase pealiku tundu end iga pealik manöövri tegevuses.

Teine nõue on — pealikute juhtimiskeskus. See on vahest raskem, kuid mitte nii raske kui seda kujutellakse. Katsun siin lühidalt öelda,

Kehakinnitus pärast pingutavat päevatööd

mida peab meeles pidama iga pealik taktikalises olukorras:

1. Mis on minu ülesanne?
2. Kus on vaenlane ja mis mina temast tean?
3. Kuidas soodustab maastik minu tegevust ja ülesande täitmist?
4. Kuidas viin ma ülesande täide ja kuidas kasutan selleks maastikku?
5. Missugused käsud annan ülesande täitmiseks?

Nii, viis punkti — ülesanne, vaenlane, maastik, ülesande täitmise viis ja käsud — need vaja meeles pidada. Jätsin meelega kõrvale oma jõud sellest loetelust, sest vähemates üksustes on oma jõud alati käepärast ja teada.

Nüüd pealikute käsud. Hea on, kui pealikul on peas kindel käskude kondikava. Kui see puudub — peavad siiski käsud olema loogilises järjekorras, kindlad ja selged. Esimeste punktidena käsus figureerivad: 1. vaenlane; 2. kõrgema üksuse ülesanne; 3. oma üksuse ülesanne; 4. kuidas viin ülesande täide ja missugused ülesanded annan oma allüksustele ja relvadele. Need punktid tuua kindlas järjekorras. Edasi — varu, suurtükiväe tule toetus, julgestus, luure, tangitõrje, side, lahinguks valmisolek, kindlustustööd, gaasi- ja õhukaitse, komando- ja vaatluspunktid, haavatute evakueerimine ja veel teised vajalised korraldused — nende punktide kindel järjekord pole niivõrd nõutav, aga kõik, mis peavad allüksused teadma oma ülesande täitmiseks, peab ka olema fikseeritud käsus, olgu see suusõnaline või kirjalik. Pidada meeles — „pudrutamist“, mis teeb käsu arusaamatuks, ei tohi käsuandmises ette tulla.

Edasi kolmas nõue — tule jõu hindamine ja tule ning liikumise kombineerimine. Manöövris puuduvad kuulid, mis sunnivad end arvestama. Neid kuule asendavad tulelipud. Pealikud, ar-

vestage vastaspoole tulelippe; kui nad tähistavad teie üksuse peale suunatud tuld, siis peatus ja oma tule juhtimine nende, vastase tule mahasurumiseks.

Suurtükitald tähistavad paukfugassid ja -šrapnellid. Need ei ole selleks, et teha „mürtsu“, vaid et tähendada tõelist suurtükitald. Paukfugasse ja šrapnelle arvestada kui tõelist suurtükitald. Kui paukšrapnell pea kohal lõhkeb või granaat läheduses raksatab, siis varjuda nagu suurtükitalde eest.

Vahekohtunike tegevuseks.

Vahekohtunikel on manöövris täita suured ülesanded. Nad peavad manöövri tegevusele kujundama tõetruu lahingupildi, peavad kaasa aitama üksuste õigeks tegutsemiseks, peavad aga ka pealikuid ja malevlasi lahinguliselt õpetama ja kasvatama. Selleks aga vahekohtunikud ise peavad omama selge pildi lahingust, tuledest ja nende mõjust lahingurivistustele. On veel parem, kui vahekohtunikud omavad tegelikke kogemusi lahinguväljalt. Vahekohtunikud peavad hoidma manöövri tegevust „vaos“ ja seda oma otsustega mõjutama. Kõigeks selleks vahekohtunikud peavad olema taktikaliselt ette valmistatud, peavad põhjalikult teadma oma ülesandeid, peavad teadma olukorda ja manöövri tegevuse käiku.

Vahekohtunike tähtsamaks ülesandeks on märkida ja üksuste pealikele teatada:

- üksuse tule alla sattumise;
- tule mõju (kaotused);

— purustused, gaasistatud alad ja segadused nende tõttu;

— vaenlase mõju üksuse tegevusele;

— oma otsuse üksuse ja tema vastas tegutseva vaenlase kohta, iseäranis poolte või nende osade kokkupõrgete korral.

Vahekohtunikud peavad alati informeerima kõrgemat vahekohtunikkude, vajaduse korral ka manöövri juhatust oma üksuse asetusest ja tegevusest ja oma tähtsamaist otsustest.

Kuivõrd õpetlikuks kujuneb manööver, oleneb suurel määral vahekohtunike tublidusest, aktiivsusest ja tegevusest.

Võimatu on siin üles lugeda kõiki vahekohtunike tegevust ja juhendeid vahekohtunikele. Põhjalikult on need alad valgustatud K. L. Manöövrijuhendis peatükkides „Vahekohtunike ja vahekohtunike tegevus“, ja „Taktikaliste õppuste läbiviimine ja kord õppustel“, milledega vahekohtunikud enne manöövrit põhjalikult tutvuvad.

*

Need on lühikesed meeletuletused pealikele, vahekohtunikele ja malevlasile Sakala manöövriks. Pealikul ja vahekohtunikel on kasulik veel enne manöövrit kätte võtta ja uuesti lugeda „Jalaväe eeskiri II osa“, „Pealik lahingus“, „Juhi käsiraamat“ ja „K. L. Manöövri-juhend“ pikemalt peatuda ja mõelda nende kohtade juures, mis puudutavad tema tegevust manöövris.

Puhketund

LEMBITU, SAKALAMAA VANEM

Meie rahva kaugem ajalugu on nagu hall üheta-sane soo: täis tihket, sitket võsastikku, kuid ilma kõrgete, võimsalt latva kõigutavate puuhiiglasteta. Meie ajalugu on lage suurist sangareist. Olud ei ole olnud soodsad nende sirgumiseks. Raudrüüti raske käpa küüsis puudus ohvril võimalus vabalt tegutseda, ise-seisvalt areneda. Varasemal vabul päevil, võõra va-hele segamata tahtmiste ning tegemiste aegadel puu-dus meie esiisadel aga veel laiem riiklik korraldus; kihelkondade, juba lõdvemalt maakondade piirides elati kohaliku elu, kohalike juhtidega, vanema-tega. Viikingite vägiteod, korsarite merisõidud, ühed ja teised röövretked naabermaadesse — kõik need saagi- ja kättetasusõjakäigud kandsid kohalikku il-met, ilma et nende taga oleks seisnud väljakujunenud riiki oma kindla poliitikaga. Nii ei ole võinud laane-kolkkaisse laialipillatud asuja rahvas anda ka säära-seid valitsejaid-sangareid nagu muistsed kultuurrii-gid, kõnelemata vaimuinimesist. Kuigi lüüriliselt vä-ga rikas, ilus, väärtuslik, ei näita meie rahvaluulegi arvukamat mütoloogiliste kangelaste hulka — Kalevi-poeg oma nabi suguvõsaga, Saarte Tõll ja mõned veel kohalikumad väikesed hiud.

Suulise rahvaluule traditsiooni kõrval me suulisi ajalooteadeteid oma-enese esivanemalt ei tea. Balti ranna ajalooliste sündmuste kirjapanek algab misjo-näärde-ründajate-sakslaste poolt. Üle pooltosina sa-jandi määrab Baltikumi elu vallutaja-rahvas, kiratseb maa algrahvas, surutud orja sõltuvasse, eneseõiguseta asendisse. Nende vabadusvõitluste vaprust, nende aeg-ajalt korduvate ülespakatuste visadust näitavad vöö-rad sihilikud ajalookirjutajad kindlasti kahvatumalt kui need olid, mis teeb veelgi ühetoonilisemaks meie mine-viku hämariku.

Milline rahvuslik kevad, ärkamise romantiline mine-vikuvaimustus on katsunud minevikku kujutada hele-damas valguses, luues kujud nagu Tasuja, Villu j. t.? Aga see on kirjanduslik fantaasia, ja on küsitav, mis määral ta tabab tõelist ajavaimu. Samal ajal on saa-nud nagu mingiks rahvuskangelaseks Lembitu, eest-laste vanem. Nimi, keda märgib ka sakslaste kroo-nika. Rahvalikud ajaloo õpiraamatud jutustavad esi-letõstvalt temast, rahva meelekujutusse on sõõbunud ta otsegu muistne sangar, vägilane, kes pakub pidet olevikugi vapruste ning võimsuse innuks. Siiski just Lembitu pole tähtsamalt tunginud meie kirjandus-likku kujutusse. Kreutzwaldilt põlvneb Lembitu-eepos. Kuid Kreutzwaldil on jatkunud ainult head tahet vöö-rast hindu pühakut Buddhat nimetada ümber Lembi-tuks ühes olude kohastamisega, eesti Lembitust ei ütle see midagi. Riismelise tähtsusega on ka muud sugemed Lembitust meie kirjanduses. Lahetagused suguvennad on siin meist ette jõudnud Lembitu-draa-

ma loomisega. Kõne on siin soomlase A. Karma äsja-ilmunud näidendist „Lembitu“.

Kuid Lembitu nii, nagu ta esineb mainitud näi-dendis, on luulekuju, oma juhtumusis fantaasia ja ka isiku suhtes fantaasia, võib-olla õilistatud, suursugustatud, nagu luule ikka taotleb teha. Tõelisi andmeid Lembitust leiame ainult ajaloo pärimustest. Nimelt n.-n. Läti Hendriku Liivimaa kroo-nikast¹⁾. Teistes tolle aja kohta tunnistust and-vais vanemais ajalookirjades, nagu Riimkrooni-ka²⁾, me ei leia jälgi Lembitust. Ent tõepoolest on Lembitu ka kroonikas ainus korduvamalt ja kaa-lukamalt märgitud eesti nimi.

Napid, kuigi suhteliselt teiste eesti vanematega riiklikumad, on kloostrimunga teated „mässumeel-sest“ Lembitust, vahest erapoolikudki. Tahaksime tuua nad siinkohal nii, nagu märgib neid originaalne tekst — kui ainukesed kirjalikud teated, kui kõik, mis meil on dokumentaalselt teada Lembitust.

Märkmeid Lembitust L. H. kroonikas lei-dub aastaist 1211—1217. See ajajärk oli ägedaim maarahva vastupanuvõitlus sissetungijate vastu. Juba paarkümmend aastat olid võõrad usukuulutajad oma positsiooni kindlustanud Baltikumis. Esialgsete mis-jonäärde ja rändkaupmeeste vähenõudlikkus pakkus nüüd juba hästi korraldatud ja kindlustatud rüütli-ordu pilti, kes oma vallutamises haaras ikka sügava-male maa sisse, kasutades abiväeks alistatud maa-rahvastki.

Kuid hädaoht oli liitnud ka maa elanikud, eestla-sed olid teadlikud enesekaitsest ja püüdsid teostada seda ülemaaliselt ühendatuna. Just eestlased osutasid suurt iseseisvusekaitset ning ühismeelt neis võitluses, kuna liivlased ja lätlased kergesti löid sakslaste poole ja, ennegi vaenlikud eestlasile, võtsid võitlusest eest-laste vastu elavalt osa.

Ajaraamat märgib järgmisi tähtsaimaid sündmusi ses võitluses 13. s. teises kümnnes.

¹⁾ *Origines Livoniae*. Ladinakeelne Balti ajalugu sakslaste tulemisest Balti randa kuni Saaremaa alla-heitmiseni (1196—1227), kirjutatud arvatavasti Liivi-maa piiskopi Alberti ülesandel. Autoriks preester Lätimaal (Henricus de Lettis, vt. kroonika XVI, § 3), kloostriks kasvatatud lätlane või sakslane. — Hend-riku käsikirja trükiväljaanne J. D. Gruber'i poolt (Hannover) a. 1740 ladina keeles: *Origines Livoniae*. Gruberi järgi saksa keele — J. G. Arndt a. 1747, dr. A. Hansen a. 1853; käsikirja järgi — dr. Ed. Pabst a. 1867 (Tallinn). Gruberi järgi koguteosest *Scriptores Rerum Livonicarum* (1853) eesti keele J. Jung: Läti Hend-riku Liivimaa kroonika, a. 1881.

²⁾ Ditleb's von Alnpeke Livländische Reimchronik, Script. Rer. Livonic. I.

1208. a.¹⁾ eestlased, ugaunlased ühes sakalalastega tungivad Lätti Beveri kantsi alla, kuid lahkuvad, teatavad legendaarselt ajaraamat, preestri pillimängu kuuldes valliit (XII, 6).

1209. a. tehakse üheks aastaks vaheerahu lätlastega.

1210. a. saavad eestlased suure võidu Ümera jõe ääres, kuhu nad Võnnu kantsi piiramiselt on taganenud. Pärast lahingut saadavad eestlased kõigisse maakondadesse sõna, et nendega ühinetaks, nemad on kristlaste vastu üks süda ning hing (XIV, 8).

1211. a. jaanuaris sakalalased ugaunlastega Asti järve juures. Samal aastal kuuleme Lembitust esimest korda: Lembitu põletab Ümera preestri kiriku. 1211. a. kevadel Toreida liivlaste vanem Kaupo Võnnu komtuur Bertholdiga tungivad Sakalasse, sakalalased löövad nad tagasi Ümera jõeni. „Nende järel,“ jätkab kroonika, „tõusid Lembitu ja Meeme, Sakala vanemad ühe teise väega üles ja läksid üle Jimera jõe, jõudsid kiriku juure (Läti Hendriku kiriku) ja süütasid selle põlema ja kui nad kõik, mis preestri päralt oli, ära olid hävitanud ja kõiges kihelkonnas elajaid ja saaki hulga kaupakogunud, ja inimesi, keda nad kätte said, maha lõõnud, viisid nad naised, poisikesed ja tüdrukud ära vangid²⁾ (XV, 1.)

Pisut hiljem põletasid eestlased Raupas kiriku. Ent edasi tabab eestlasi — saarlasti, tallinlasti, rotaalasi — raske kaotus Toreida kantsi all; mitu tuhat meest, mitu tuhat hobust, Saare ja Rotaalia vanemad langevad. Sakalalased ja ugaunlased ründavad Beveri kantsi, pöörduvad varsti tagasi. Selle vastu on lätlased-sakslased võidukad; Lembitu kants hävitatakse. Beveri lätlaste vanemad Doole ja Paike, piiskop Alberti vend Theodorich, Kaupo, Võnnu Berthold kogunevad Metsepoole, lähevad mööda mereranda 3 päeva tee edasi, jõuavad siis läbi soode 7-dal päeval külade juure, kus nad „poisikesed ja tüdrukud vangid võtsid ja hobused ja elajad Lembitu külasse, kus nende Maja, see on kogu, oli, kokku ajasid.“ Kolmandal päeval vapraimad tungivad üle Paala jõe Nurme-gunde kuni Järvamaani, tulevad tagasi, süütavad kantsi (Lembitu kantsi?), pöörduvad teist teed tagasi. (XV, 7.)

Lembitu küla ja kants, nagu osutavad kaardid ja uuemad uurimused, on asunud Viljandist otse põhja pool, pahemal pool Paala jõge (Navesti jõe nimetus), praeguse Lõhavere mõisa ligi³⁾.

¹⁾ Aasta algust loeb kroonik 25-dast märtsist.

²⁾ Tsiteerime Jungi tõlke järgi, korrigeerides laadina algtekstiga. Harvendus ja vahemärkmed tsiteerija poolt.

³⁾ Vrd. R. Kenkman: Über die Lage des Pala-Flusses, Tartu 1932. Mitmed vanemad ajaloolased on ekslikult pidanud Põltsamaa jõge Paala jõeks; nii ka J. Jung, kes peab Põltsamaa kantsi Lealeks, oletades siiski ka Lõhaveret.

Ajaraamat nimetab teda tagapool — Leale (XVIII, 7). Nagu selgub, on Leale Lembitu olnud üks Sakalamaa vanemaist.

1212. aastal Eestimaa piiskop Theodorich saadab preestri Salomoni Sakalasse, kes tuleb Viljandi kantsi, kus teda silmakirjaks võetakse vastu, ja ristib seal mõned. Sakalalased ja ugaunlased aga koguvad väge Novgorodi kuninga Mstislavi vastu, kes laastas põhjapoolseid maakondi, mispärast Salomon tahab omadega minna tagasi Liivimaale. „Sakala Lembitu aga võttis ühe seltsi eestlasi enesega ja ajas preestritele järele, sai tema öö ajal kätte ja tappis tema ja Theodorichi ja Vilipi, tema tõlgid, mitmete teistega ära.“ (XV, 1.)

„Lembit pööris aga pärast nende vagade meeste tapmist oma väe juurde tagasi. Ja kuna venelased Eestimaal olid, läksid nemad ise sellevahel Venemaale, tungisid Pihkva linna sisse ja hakkasid sääli rahvast maha lõõma. Ja et kära sündis, pöörasid nemad põgenedes mõnedega Ugauniasse tagasi. Ja kui venelased tagasi tulid, leidsid nemad oma linna paljaks riisitud olevat.“ (XV, 10.)

Nende võitluste järele tehakse vaheerahu. Toreidas lätlased, eestlased, liivlased ühes Riia vanematega ja rüütlivendadega teevad pika sõnelemise järele rahu kolmeks aastaks, tingimusega, et Sakala Paala jõeni jääb piiskopi ning sakslaste võimu alla¹⁾. (XVI, 1.)

Uskudes, et Lembitu kants asus lõuna pool Paala jõge, alistus seega ka Lembitu. Järgmised teated räägivad küll juba vaenulisest Lembitust.

Vaheerahu lõppemise eel 1215. aastal (Gruber, Jungi järgi a. 1214) riigilased karistavad rotaalasi, kes millalgi polnud alistunud, ja paastu ajal ühes lätlaste ja liivlastega tungivad Sakalasse, jättes Viljandi kantsi seljataha. „...Ja kui nemad kõige selle maa paljaks olid riisunud, kogusid nad end viimaks Lembitu kantsi juurde, mida Leale kutsuti, kogemata kokku. Eestlased aga, kes kantsis olid, astusid neile, kes esiti nende pääle tulid, südikalt vastu ja hirmutasid nad ära.“ Sakslased ootavad abiväge, veavad valli alla puuriida, süütavad selle põlema. Kantsist lubatakse raha, kui nad kantsi alt ära läheksid. Sakslased ei taha muud kui ainult ristida neid. Valli põlemisel tulevad eestlased kantsist, lubavad lasta end ristida. „Sääli olid preestrid Johannes Strick ja Otto, kes rüütlivendade preester oli. Ristitud sai Lembitu, see peataganeja (*perfidissimus*), kõigi teistega, niisasti naiste, laste ja meestega, kes kantsis olid, ja lubasid, et nemad ristiusu kohused alalise truudusega pidada tahavad, millise lubaduse nad ometi pärast oma kavala võlskusega ära on rikkunud.“ Kantsi riisunud, pöörasid võitjad „Liivimaale tagasi ja viisid enestega ühes selle kantsi vanema Lembitu teistega, kes, kui nad oma pojad pandiks olid andnud, oma kodumaale tagasi saadeti.“ (XVIII, 7.)

¹⁾ Jung: 25. III 1212.

Pärast Leale vallutamist 1215. a. tõuseb üle Eesti mässunõu. Saarlased peavad Riia all Düüna sadama sulgema; rotaallased peavad ründama Toreida liivlasi, sakalalased ugauunlastega tungima Lätti. Ometi see kavakindel katse ebaõnnestub — kõikjal kaotatakse.

Sakalalasiist kuuleme, et need tagajärjetult olid Autiine kantsi piiranud. Tagajärele hävitavad riig-lased Ugauunia mitmekordsete sõjakäikudega ja ristivad Ugauunia Ema- ja Sakala Paala jõeni.

Järgmisel aastal peavad sakalalased sakslasi juba aitama oma põhjapoolsete suguvendade vastu. Ordu-meister Volkiin ja Alberti vend Dietrich tulevad Sakalasse, sakalalased aitavad nad Harjumaale, Reveeliasse. Ja 1217. a. vallutatakse sama taktikaga Kirde-Eesti. Pärast kolmekuningapäeva riiglased liivlaste ja lätlastega tungivad läbi Sakalamaa Järva- ja Virumaale, Sakala vanemad on neile juhtideks, sõnab täpselt kroonika. Nii tõenäoliselt ka Lembitu. Kuivõrd väline aga oli sakalalaste alistus, seda näeme nende järgnevast liitumisest venelastega. Sakslased ühes ugauunlastega olid rünnanud 1216. a. Novgorodi kuningriiki. Nüüd vastse aasta paastuajal tungivad novgorodlased ühes Pihkva kuningaga Ugauuniasse ja saadavad saadikud üle Eestimaa laiali palvega tulla appi sakslaste ja ristitud ugauunlaste vastu. Tulevadki harjulased, saarlased ja ristitud sakalalased. Tagajärjeks on, et venelased vallutavad Otepää kantsi ja riiglased pakuvad rahu.

Sellest julgustatud, laastavad sakalalased Ümera jõe ääres ja loobuvad ristiusust. Ajalugu ei maini neis sakalalaste üritusis Lembitut, kuid kindlasti on olnud temagi mängus.

Saabub otsustav aasta 1217. Piiskop Albert toob abivägesid Saksamaalt — Laccenburgi krahv Alberti, ristisõitjaid. Lembitu, mainib kroonika, koondab eestlased otsustavaks võitluseks, abi palutakse Venemaalt. Kuid venelased tulid alles järgmisel aastal ja ülevõimu ees murdus eestlaste vapp. Kroonika jutustab sellest järgmiselt:

„Eestlased saatsid venelasile kingitusi ja palusid sõtta appi. Novgorodi suur kuningas Mstislav oli läinud Ungria kuningaga sõdima Galiitsia kuningriigi pärast, asekingas Novgorodis lubas tulla suure väega, kuningas Voldemariga (Pihkva) ja teistega. Ja eestlased rõõmustusid ja kogusid väe kokku, mis oli väga suur ja tugev, ja jäid Sakala maal Paala jõe juures aset pidama. Nende ülem ja vanem, sõnamurdja Lembitu, kutsus kõiki kõikide maade seest, ja siis tulid ka nende juurde niihästi rotaallased kui harjulased, niihästi virulased kui tallinlased, järvalased, sakalalased, ja neid oli kuustuhat paganat. Nemad kõik ootasid vene kuninga¹⁾ tulekut viis päeva²⁾ Sakalas.“

Riiglased püüavad venelasile ette jõuda. Krahv Albert oma sulastega. Volkiin — rüütlite ordumeis-

¹⁾ Venelased tulid alles järgmisel aastal (vt. kroonika XXII, 2, 3).

²⁾ Pabst: 15 päeva.

Lembitu mälestussammas Suure-Jaanis

ter, Bernhard — Dünamünde abt, praost Johannes, lätlased, liivlased, Kaupo — kolm tuhat meest kogunevad Sakala ligidale, palvetus-töotuskohale³⁾. Sakslased asuvad keskmise tee peale, liivlased paremale, lätlasile saab pahempoolne tee. Küladest saadakse teateid eestlaste väe suuruse kohta ja õhtuks jõutakse Viljandi kantsi juure. „Kui nemad siin ööd olid puhanud ja missa pühitsust pidanud, läksid nad apostli Matteuse päeval edasi vastase vastu ja leidsid, et need kõik ühte teise kohta olid pöörnud.“ (XXI, 2.)

Nagu ajalookirjutaja sõnadest võib järeldada, olid eestlased Paala kogunemispaiagast edasi liikunud, Riimkroonika järgi on see lahing löödud 1½ penikoor-mal Viljandist eemal, mõningate vastuoksustega — Vanamõisa küla juures. Säilinud tandrimärkide põhjal

³⁾ Jung: Vist harilik koht lõuna pool Ümerat; Hendriku kirik „Wohlfahrt“, praegune Ehveles vist sama koht.

tõendab samuti J. Luiga, et kõneldav lahing on lõõdud Vanamõisa kohal, Rattama ja Riksu väljadel. (J. Luiga: Rattama kalmed, Eesti Kirjandus 1921, nr. 3.)

Sakslased pöörduvad eestlasile järele, need astuvad lahinguvalmilt metsast välja. Sakslased astuvad keskmise tee peale, kus eestlaste kangem vägi, ratsa ja jala, vastu, löövad väe keskelt läbi murdes põgenema (XXI, 2). „Ka lätlased, kes pahemal pool sõdisid, läksid südikalt sakslastega oma vastaste pääle. Nende vastu olid sakalalased Lembitu ja teiste vanematega üles seatud, kes paljusid lätlasi haavasid ja mõned ära tapsid ja vapra võitlusega kaua vastu seisid. Aga kui nad nägid, et keskmine vägi sakslastest oli põgenema aetud, pöörasid nad nõndasamuti selja, kellele lätlased järele ajasid ja paljusid neist maha löid; kes üle jäid, need põgenesid ära. Ja Veko, Roboami vend, tundis Lembitu ja ajas teda taga, lõi tema maha ja võttis ta riided ära, ja teised raiusid tema pää otsast ära, mille nad Liivimaale ligi võtsid. Ja seal langesid ka teised Sakala vanemad, Votele ja Manivalde, väga paljude teistega.“ Liivlased paremal tiival taganevad sakslaste juure, eestlased tormavad veel kord seljatagant peale, kuid lüüakse tagasi. Eestlasi on langenud üle tuhande, hobuseid ligi kaks tuhat (XXI, 3). Pärast lahingut läheb vägi edasi Lembitu külla, seisab 3 päeva paigal, liivlased ja lätlased ringi röövivad. Lembitu vend Unepeve teistega tuleb ja uuendab rahu. — (XXI, 3.)

Eestlased olid kaotanud oma viimse suurema ülemaalse vastuhakkamise. Lembitu oli langenud. Lembitu surmaga lõpevad ka kroonika teated Lembitust. Ainult oma tagasivaates — „Mis Jumala ema kõik Liivimaale teinud“ — meenutab moraalitsev ajalookirjutaja: „...Eks ei ole mitte *Lembitus Vytamas* teiste oma võlsside Sakala vanematega riiglastest ära tapetud ja langenud?“ (XXV, 2).

J. Luiga peab nime Vytamas Lembitu hüüdnimeks: Võidumees. (J. Luiga: Lembitus Vytamas, *Eesti Kirjandus* 1921, nr. 1.) Võimalik, kuigi tõendamata.

Kõigi nende kroonikasugemete valguses Lembitust ilmub meile aktiivne ja diplomaatlik kuju.

Lembitu hävitab ümera preestri kiriku, Lembitu hukkab Sakala preestri Salomoni, Lembitu röövib Pihkva paljaks, Lembitu laseb end ristida, kuid pääseb jälle Liivimaalt vangist, Lembitu loob ülemaalse maleva Paala heitluseks. Kindlasti on see nimetatud ainult osa lahinguist, milles Lembitu on olnud tegev. Sakalamaa ühe vanemana on ta võinud osa võtta mitmel pool, kus juttu on sakalalastest. Nii vahest 1210. a. Ümera lahingus, järgmisel aastal Asti järve ääres, Ümera jõe ääres, Raupa kiriku juures, Beveri all. Nii 1215. a. Autiine kantsi piiramisel kui ka sakslaste aitamisel Harju-, Järva- ja Virumaale ja novgorodlastega ühinemisel.

Kroonika fragmentaarseist andmeist saame vaevalt täielise pildi ka Lembitu diplomaatiast. Osutub, et Lembitu otsib liitu idanaabriga, Novgorodiga — abiks

sakslaste vastu. Lembitu on Paala (Vanamõisa) vastu hakkamise hing; eestlaste „ülem ning vanem, mässaja Lembitu, kutsus kõiki kõikide maade seest...“ — need krooniku sõnad näitavad Lembitu laiast mõjust, vihjavad talle nagu üleriiklikule korraldajale, juhile. Leiame küll varemgi sääraseid laiemaid liitumisi vastuhakkamiseks, ometi säärase kindla juhi mainimata. Ühestki teisest eestlaste vanemast pole „Läti Hendriku kroonikas“ sedavõrd palju juttu kui Lembitust, ühtki teist ei tõseta ka sedavõrd tähtsaks kui Lembitut: *perfidissimus*, peataganeja, mässumeelseim; ka on sakalalased kõige visamad ja agaramad võitlejad. Kõige selle põhjal võib oletada, et Lembitu oli mõjuv isik, kel oli juhtiv seisukoht eestlaste seas, ulatudes oma otsesest valitsusalast kaugemalegi.

J. Luiga analüüsid „L. H. kroonika“ andmeid eestlaste ja Lembitu kohta jõuab kokkuvõetult järgmisele tulemusele:

Eestlasil oli 1188. aastast peale kindel välispoliitika: liit Novgorodi ja Leeduga, sidemete säilitamine Soome hõimudega, sõpruse otsimine daanlastega poliitilisel ja kaubanduslikul alal sakslaste mõjuvõimu paratuseerimiseks ja nende kaubahuvide ärajuhtimiseks Soome lahest. Sellase poliitika eelduseks on korraldava ning juhtiva keskkoha olemasolu, ja oluliselt muutmatu poliitikakava säilimine sunnib oletama kindlat poliitika-meest. See isik oli Lembitu, kelle välispoliitika, käies käsikäes sõjandusega, annab tunnistust kindlast süsteemist, mis omakorda tõestab Lembitu erilisi poliitilisi ja strateegilisi võimeid. Sakslased hindasid Lembitu osa ning tähtsust väga kõrgelt ja mobiliseerisid tema võitmiseks parimad sõjajõud, mida tundis tolleaegne Euroopa, nii diplomaatia kui väejuhatuse ja varustuse suhtes (J. Luiga: Lembitu välispoliitika, *Eesti Kirjandus* 1921, nr. 8—11).

Neile seisukohtadele võib üldiselt alla kirjutada, kuigi mõndki Luiga arvamis, kes liigub suure ettekujutusega samade nappide kroonika andmete piirides, jääb hüpoteetiliseks ning kaheldavaks.

Lembitu võitlustaktikast näeme veel kavalust: alista sead, kus otsene jõud jäi alla. Lembitu ei keeldu usku vahetamast, oletatavasti sakslasi aitamastki, kus see oli möödapääsmatu. Kuid seda kõike ainult teesk-luseks: pea näeme ristitud Lembitut jälle tuliseima vabadusvõitluse esijuhina.

Lembitu perekonnaelust kuuleme kroonikas, et tal on olnud vist poeg ja vend Unepeve.

Kuivõrd hämar ongi meile meie muistse laante ning rabade võidumehe elukäik, kuivõrd ehtsat valgust heidavad sellesse ettekujutusegi kiired, üht tundub meile selles kurbloolises vabadusvõitlejas — ta on olnud eestlane: visa, vapper, kangekaelne, kavalgi ning teesklev. Võime näha temas tõesti oma mineviku kangelast.

A. Säärts.

LEHEKÜLGI MEIE PERE TÖÖPÕLLULT

Rahvuspäev Õisus

Sakala maleva Paistu malevkonnal on meeldivaks traditsiooniks maleva kõigi üksuste ja kohapealse seltskonna kaasabil korraldada igal aastal suurem pidustus, valides selleks igal aastal ise tsentrumi. Käesoleval aastal oli kohaks valitud Õisu mõis, kus teatavasti asub riiklik piimanduse instituut ja Õisu rahvamaja. Pidustused korraldati koos Õisu lugemiringiga rahvuspäeva nime all.

Pidustuste eesmärk oli süvendada kodukihelkonnas riiklikku ja rahvuslikku mõtlemise laadi, sisendada nii riigi lipu kui riigi sümboli austamist, demonstreerida KL. malevkonna sõjalisi ja ühiskondlikke võimeid ja kõige selle kaudu kindlustada malevkonnale ainelist sissetulekut.

Rahvuspäev algas piduliku jumalateenistusega. Teenistuse pidas malevkonna vaimulik — õp. M. Vaher. Oma kõnes vaimulik mainis lippude sümbolset tähendust, manitses neid pidama au sees — riigi sümbolidena. Õnnistamisele oli toodud ligi 200 rahvuslippu. Vaimulik talitus nende õnnistamisel pakkus meeltülendavat pilti härda pühakusega, olles tagatiseks, et rahvuspäeval õnnistatud lipud on tõsiseks õnnistuseks kodudele, kust nad pärit.

Vaimulikule talitusele järgnes riikliku propagandatalituse juhataja H. Oidermaa sütitav kõne. Kõneleja väitis tahtmise ja püüete suurt võitudele viivat tähtsust.

Kõnele pidi järgnema lahingdemonstratsioon, kuid vahepeal sadama hakanud vihm takistas seda. Kavas ettenähtud spordivõistlused jäid ära. Pidukava jätkus rahvamajas näidendi „Vaese mehe ututalle“ ettekandmisega. Rahvamaja oli tungil rahvast.

Einelaua oli annetanud ja korraldanud Paistu malevkonna jaoskond.

Samuti langesid loterii korraldamisega seoses olevad raskused NKK. jaoskondade õlgadele.

Ettekandeile järgnes tants ja lõbusat noorrahvast keerles maleva orkestri saatel hilja ööseni rahvamajas.

Hulk rahvuslikke lippe kanti riigi sümbolidena Õisu ümbruskonna kodudesse, direktor Oidermaa sõnad jäid paljudele südamesse, malevkonna nais- ja meespere oli üksmeelselt väljas.

NKK. Suure-Kõpu jaoskonna X aastapäev

Juba hommikust saadik võitles päike pilvedega. Keskpäevaks oli juba enamik sügistaevast pilvevinas ja murekortsud NKK. Suure-Kõpu jaoskonna kibedasti pargis,

NKK. Suure-Kõpu jaoskonna esinaine E. Tasane

koolimajas ja rahvamajas askeldava liikmeskonna kulmudel tihenesid võrdsest kogunevate pilvedega. Seisis ju ees jaoskonna kümneaasta tegevuse tähistamine. Tihedalt kokku kuuluva perena oli aastate jooksul askeldatud, korjatud ja kogutud, elatud läbi mure- ja rõõmupäevi, loodud kogu Suure-Kõpu rahvaga tihe kontakt, võidetud sõpradeks kogu ümbruskond, ja seda kõike taheti 10. aastapäeval veel tähistada, taheti koos S.-Kõpu rahvaga tunnistada kogu kodukihelkonna kuuluvust suure kodukaitse perre, taheti seda teha rõõmsal ja tänulikul meelel vabas looduses Suure-Kõpu algkooli pargi põliste puude all. Kuid pilved aina tihenesid ja murekortsud süvenesid sellele vastavalt.

Aastapäeva tähistamine algas kell 15 vabaõhu-jumalateenistusega pargis. Rahvast oli kogunenud palju, kohal oli ka maleva pealik major Tarmak ja ringkonna esinaine E. Tassa, NKK. peasekretär E. Oskar ja Tallinna ringkonna esinaine A. Jeets, kes ka ise põlvneb S.-Kõpust. Jumalateenistuse pidas õpetaja A. Jürgenson ja mängis malevkonna orkester.

Juba jumalateenistuse ajal hakkas tibama vihma ja aktus tuli katkestada vabas õhus ja kolida koolimajja. NKK. S.-Kõpu jaoskonnal on kauniks traditsiooniks kõigil oma ja üldse kihelkonna tähtpäevadel mälestada ka kihel-

konna vabadussõjas langenud sangareid ja asetada pärg nende mälestussambale.

Ka X aastapäeva ilmaliku osa avades tuletas jaoskonna esinaine vabadussõjas langenud sangareid meele ja 2 kodutütar, saadetud 2 NKK. liikmest, asetada pärja mälestussambale.

Aktuse kavas järgnes ülevaade jaoskonna kümneaastastest tööst. Ülevaate tegi jaoskonna sekretär asutaja liige pr. Ehapalu. Ta tuletas meele, kuidas just 10 aasta eest 26. aug. põllumeeste seltsi poolt korraldatud sügispidul S.-Kõpu ärksamail naistel oli mõttevahetusi tolleaegse malevkonna pealiku T. Saareperega ja nende mõttevahetuste tulemusena oli samas NKK. S.-Kõpu jaoskonna asutamise koosolek. Asutajaid liikmeid oli 20, kelledest valdav enamus ka tänini kuulub NKK. Suure-Kõpu jaoskonna ridadesse ja on seal 10 aasta kestes töötanud innu ja hoolega, aidates kõigiti kaasa jaoskonna eduks ja arenemiseks. Ja jaoskond ongi sammunud tõusu teed. Tal on praegu 64 liiget, kes kõik aktiivselt võtavad osa jaoskonna tööst. Aineliselt on jaoskond jõukal järjel. Umbruskonnaga on kõige parem vahekord ja koos jaoskonnaga on kogu S.-Kõpu kihelkond häälestatud kodukaitse aate kohaselt. Nende tulemustega

võib jaoskond jääda rahule ja lootusrikkalt sammuda järgnevasse aastakümnesse. Järgnesid S.-Kõpu segakoorilt ettekanded.

Sellele järgnes teenetemärkide üleandmine.

Ilusate ja hoogsate massdeklamatsioonidega esinesid S.-Kõpu ja Tipu algkoolide kodutütred. Sellele järgnesid jälle koorilaulud. Aktusel kõneles Valga ringkonna propaganda juhataja Tõrva jaoskonna esinaine M. Kull.

Juubilarit tervitajana esinesid kõik kohapealsed organisatsioonid ja asutused. Üksmeelselt tunnistasid kõik kõnelejad NKK. kohapealse jaoskonna suurt kultuurilist tööd S.-Kõpu ühiskonnas. Sakalamaa ringkonna jaoskondade ilusast kontaktist üksteisega andsid tõenduse juubilarile 20 jaoskonnast saadetud tervitustelegrammid.

Aktusele järgnes õhtusöök, missuguse liikmeskond oli korraldanud külalistele. Ka pidulauas oli meeoleolu ülev.

Jatkati pidustust S.-Kõpu rahvamajas. Rahvamaja oli tungil külalistest. Kodutütred esinesid rahvatantsudega ja S.-Kõpu näitlejailt-asjaarmastajailt kanti ette Kitzbergi näidend „Libahunt“.

Naiskodukaitse Väike-Maarja jaoskonna 10. aastapäev

Naiskodukaitse Väike-Maarja jaosk. juubelpidustused olid 6. sept. Hommikul kell 11 algas kirikus kontsertjumalateenistus. Jumalateenistust kaunistasid muusikaliselt orkester, ooperilaulja Karl Ots ja segakoor. Päevakohase jutluse pidas õpetaja Viks. Pärast jumalateenistust esinaine asetada pärja mälestussambale. Pärast pärja panemist liiguti rongkäigus põllumeeste seltsi majja aktusele. Aktuse avas esinaine, pikema kõne pidas pr. A. Imakaevu. Tervitust oli rohkesti. Õhtul oli pidu, mille kava osas esinesid draamastudio näitleja Mai Suurallik ja soololauludega pr. Vasar. Juubelpidu õnnestus kõigiti hästi.

Väike-Maarja naiskodukaitse organiseerimise algus küünil õigupoolest 1925. a. lõpp-päevadesse — kommunistide võimuhaaramise katse ligidusse, missugune sündmus põhjustas kaitseliidu uuestisünni, haaras vaimustatud isamaa-armastus ka Eesti naised, kes asusid organiseeritult tööle kodukaitseks.

Väike-Maarja naiskodukaitse loojaks-emaks tuleb nimetada pr. Kotli, kes kohapealse naiskodukaitse jaoskonna asutamise mõtte algatajana käis majast-majja õhutamata asjaosalisi naiskodukaitsetööst osavõtmiseks ja leidis kõikjalt vaimustatud tahet organiseerimiseks. Nii võidi peagi pidada asutamise koosolek, mida juhatas pr. Kotli.

Esimeseks esinaineks valiti pr. E. Kotli. Kohe asutamiskoosoleku järele hakati omavahel korralikult koos käima, kus oma otsese ülesande kõrval elavalt vahetati mõtteid rahvusliku iseteadvuse põhiküsimuste üle ja peeti rida kõnesid rahvusliku julgeoleku teemal.

Algusest peale tunneb Väike-Maarja naiskodukaitse organisatsioon elavalt kaasa kõigile kaitseliidu eluavaldustele. Nagu nähtub vastavast kroonikast, on Väike-Maarja naiskodukaitse jaoskond võtnud osa Jõgeva, Tapa, Kadrina, Neeruti ja mitmest kohalikest kaitseliidu manöövrist. 10-aastase tegevuse kestes on V.-M. naiskodukaitse esinenud 30-nel korral kaitseliitlaste toitlustajana. Aegamööda süvenes iseteadvus ja kandus sisuliselt ka naiste üldist kutsetegevust puudutavatele aladele. Nii tervishoidlike ja sanitaarkursuste kõrval on korraldatud vaibasõlmimise, villaste esemete ku-

Naiskodukaitse Väike-Maarja jaoskonna juhatus. Vasemalt: pr. P. Sepp — abiesinaine, pr. E. Loorits — abikirjatoimetaja, pr. E. Kotli — esinaine, pr. A. Mänd — kirjatoimetaja, pr. E. Jürgenson — laekur

Valli ehitamine lasketiiru platsil

dumise jne. kursusi. 10-ne aastase tegevuse kestes on jaoskond suutnud majanduslikult nii mõndki korda saata. Märkimist väärib traditsiooniks kujunenud iga-aastane vaestelastele jõulupuu korraldamine, mis on võrdlemisi suurte kulutustega seotud. On muretsetud laua- ja kööginõusid, sanitaartarbeid — kandraam, arstimeid jne. Kõige selle kõrval on suudetud võtta osa ka kõigist naiskodukaitse suvepäevadest.

Praegune V.-M. naiskodukaitse omab 4 osakonda — propaganda-, majandus-, varustus- ja sanitaarosakonna. Sanitaarosakond äratav tähelepanu sellepoolest, et siin tegeleb 15 diplomeeritud samariitlast.

See oleks lühike pilt Väike-Maarja naiskodukaitse 10 aastat kestnud tegevusest.

Oleks asjata siinjuures hakata meele tuletama neid põhjusi, mis meie naiskodukaitse tekkimisele kümme aastat tagasi andsid nii suure tõuke. Väike-Maarja naiskodukaitse astus kokku nagu mujalgi tärnanud vabal tahtel, et olla abiks kauni kodu ülesehitavas töös. Siin on inimesi igast kihist ja igas vanaduses, alates lihtsa töölisneiuga ja lõpetades haritlastega. Üksmeel on Väike-Maarja naiskodukaitse peres jäänud püsima tänapäevani ega ole neid, kes oleksid muutunud leigeaks asja vastu.

Järjest suuremaks on paisunud osavõtjate arv ja järjest paremini on koondatud ja korraldatud nende read.

Vaadates tagasi 10-ne aasta jooksul tehtud tööle, võib Väike-Maarja naiskodukaitse kindla iseteadvusega tunnista, et tema osa naiskodukaitse korraldamise ja arendamise loos ei ole kõige väiksem.

Samas sihis ja vaimus edasi! — see olgu ka 10. aastapäeva lipukiri!

MEIE VALMISTAME:

kalosse ja botikuid, suve- ja rannakingi, üleni kummist kingi, võimlemiskingi, supelkingi ja spordisapaid, kummitalde, kontsakaitseid ja mängupalle, jalgpalliõhukumme, jalg-rattakumme, vee-, auru-kõrgsurve-, gaasi-, bensii- ni-, õli- ja õllevoolikuid ning spiraalvoolikuid kõik-

Kauba märk

suguseks otstarbeks, kumminõõre, piimakannu- ja tihendusrõngaid, pudelišei-be, radeerkumme, kummi-korke, pumbaklappe, puhv-reid, transportrihmu, ratta-rehve, kummivaltse, tihenduskummi j. n. e. ning kõiksuguseid tehni-lisi kummitarbeasju telli-miste peale

Eesti Kummitööstuse O.Ü.

„Põhjala“

Tallinn, Plkk tdn. 33.

Telef. 443-12.

Paju lahing

ÜLIÕPILASE OSA OMAKAITSES JA VABADUSSÕJAS

Kokkuvõtteid seni avaldatud andmeist

Üliõpilaskonna osa vabadusvõitluses ja selle ettevalmistustöös on seni ikka veel uurimata ning jäädvustamata. Ometi on see omaette lehekülg meie vabadusvõitluse loos ja pakub huvi nii ajalooliselt kui ka üliõpilaste ürituste seisukohalt. Paistab, et selle küsimuse käsitlemine ei ole nii lihtne ning nõuab palju materjali, sest vabadusvõitluses ja selle eel käivate sündmuste juures on üliõpilaskond see, kes võtab enda peale kaks ülesannet — teisi õhutada ja ise teha. Seega kaob ta kui organiseeritud üksus hulkade sekka ja konkreetset tööd saab vaadelda iga üksiku tegevuse seisukohalt. Õpilaste töö ja ülesanded vabadussõjas on märksa konkreetsemad ja piirilisemad. Need grupid ja isegi suured üksused tegutsesid koos ülesannete kallal. Õpilaste osavõtust ja tegevusest vabadussõjas saab palju ümarikuma pildi.

Kuid hoolimata raskustest on juba nüüd võimalik üliõpilaskonna osavõtust vabadussõjast saada enam-vähem ülevaatliliku pildi. Seda tänu organiseeritud üliõpilaskonna osale, kuna organiseerimata osa kohta

see vist jääbki saamata, kuna neil tol ajal ei olnud ühtki korraldavat orgaani. Peab arvama, et organiseeritud üliõpilaskond oma otsuste ja eeskujuga ka siin mõjus ja osa organiseerimata üliõpilaskonnast oma osa täitmata ei jätnud.

Kuid ka organiseeritud üliõpilaskonna osast oleks vaevalt niipea midagi kuulda saadud, kui mitte üksikute organisatsioonide ajalooliste ülevaadete puhul oma organisatsiooni ja kaasvõitlejate tegevust selles osas ei oleks hinnatud. Sellaste hinnangute puhul toodi välja omad andmed ja arvamused. Üliõpilaskonnade vahelise teatud mõttes võistluse tõttu on neid viihjeid ühistele asjadele teiste poolt suure huviga jälgitud ja järk-järgult parandatud ettetulnud vigu ning eksitusi. Nende paranduste, seletuste ja dokumentide ülesotsimiste ning mälestuste restaureerimiste põhjal ongi võimalik siinkohal teha kokkuvõtet sellest, kuidas talitas organiseeritud üliõpilaskond isamaa rasketel aegadel.

Enne kui on võimalik üle minna üliõpilaskonna

osavõtu küsimuste juure vabadussõtta minekul, tuleb pilk heita Tartus valitsevale olukorrale 1917. ja 1918. aastal, millest on näha, et üliõpilaskond kui niisugune omakaitse küsimustele väga lähedal on seisnud.

Organiseeritud üliõpilaskond oli juba 1913. aastast peale suuteline end koguma ühiste ürituste läbiviimiseks. Sellest ajast alates kasvab üha keskkorraldusliku organisatsiooni tarve, mis lõpuks avaldab ennast Asemikkude Kogus, mis on eelkäijaks Eesti üliõpilaskonna praegusele organiseerimismoodusele. Tänu sellele ei seisa Eesti üliõpilaskond enam suurte päevade saabudes organiseerumata, vaid võib küsimusi arutada kõikide organiseeritud üliõpilaste seisukohalt ühiselt.

Üliõpilased revolutsioonilises miilitsas.

Niipea kui vene revolutsiooni teated Tartu ulatasid ja siin revolutsioonilist osa teostama hakati, seisis Asemikkude Kogu kohe konkreetsete ülesannete ees. Nimelt oli Tartus 3. märtsil loodud „revolutsiooniline üliõpilasmiihits“. Selle loojaks olid vene üliõpilased, kellelega liitusid Ü. S. „Ühendus“. Miilitsa pealikuks sai üliõpilane Strauss („Postimees“ 9. III 17. — nr. 56). Teised Eesti üliõpilaskorraldused asusid seisukohal, et võõras rahvas ei võiks meie kodukaitsel ülekaalus olla, seda enam, et miilitsa loojate hulgas oli väga radikaalsete vaadetega vene üliõpilasi. Üksikud organisatsioonid hakkasid omakaitse seisukohalt ise oma ridu korraldama, relvi muretsema ja korrapidamistest osa võtma. 4. märtsil registreeriti EÜS'is 50 liiget miilitsasse, kellele samal ajal lisaks ka teised organisatsioonid oma nimekirjad saatsid. Sai 4 osakonda. („Post.“ 9. III 17. — nr. 56.) Ühtlasi nõuti ka terve üliõpilasmiihitsa ülevõtmist Eesti üliõpilaskorralduste kätte. (A. Luha „Üliõpilasteleht“ nr. 5 — 1930. a.) Eesti üliõpilaste üldine asutamiskoosolek leiab aset 5. III 17. („Post.“ 7. III 17. — nr. 54.)

4. märtsil astub kokku Põhja-Balti keskkomitee ja otsustab asutada rahvamiilitsa. Rahvamiilitsa asutamiseks valitakse 15-liikmeline komitee. („Post.“ 6. III 17. — nr. 53.) Põhja-Balti komitee esimehele Jaan Tõnissonile tuleb 6. märtsil kubernerilt ametlik ettekirjutus, kutsuda ellu rahvamiilitsa. Eesti seltskond, eriti üliõpilased, oli aga sel ajal juba kodukaitsese ja korra loojaks. J. Tõnissoni vastavale algatusele ja üleskutsele reageeris kuni 10. märtsini 125 kodanikku, nendest enamik üliõpilasi. (Fr. Puksov — „Üliõpilaskonna ajalugu.“) Samal ajal manitsetakse teisi kodanikke rahvamiilitsasse astuma, sest tarvis on 300—400 meest, seda enam, et seni on üliõpilased ööd ja päevad väljas olnud. Nendele avaldatakse tänu seltskonna poolt.

Nii loodud rahvamiilitsa asutamisega saadi kätte see, et rahvamiilits linnas korrapidamise vene üliõpilastelt üle võttis. Rahvamiilitsa üksikud grupid töötasid ka üliõpilaskorraldustes, kus neil oli relvi ja täita eriülesandeid.

Esimeste päevade miilitsa algatused andsid üliõpilaste ridadesse hulga relvi ja said aluseks pärastistele kodukaitsese organisatsioonidele — reserv-miilitsale ja kaitseliidule. Ühtlasi tuli kõikidel Tartus arvestada üliõpilaskorralduse, sest tarbekorraldusel võidi kiiresti liikuma

panna terve organiseeritud üliõpilaskond, kes ei oleks tagasi põrganud ka kõige raskematest ülesannetest, nagu meie seda hiljem näeme.

Kui miilits linnavalitsuse korraldusse sai ja selle ülesannetesse jäi peamiselt politseiliste ülesannete täitmine, tõmbuvad üliõpilased miilitsa tööst jälle tagasi.

Kuid 1917. a. sügissuvel, millal enamlaste kihutustöö muutub järjest aktiivsemaks ja eriti pinda leiab Tartus asuvas tagavarapataljonis, on vastukaalujõu organiseerimine enam kui vajaline. Enamlased ründavad agarasti tagavarapataljoni. Linnavalitsusel, keda juhib adv. J. Kriisa, ei jää muud üle kui seltskondlike organisatsioonidega nõu pidades tuua enamlaste vastaseid kodanikke miilitsasse, kelle ülesanded ei oleks politseilised, vaid omakaitsealised. Neid hakati organiseerima ja uus organisatsioon nimetati reserv-miilitsaks. Selle ülesanne oli luua enamlaste vastastest organisatsioon, kes aitaks ära hoida võimalikke korrariikumisi, kuid ühtlasi pakuks vastutööd enamlaste kihutustööle. Linnavalitsusel ja reserv-miilitsal on alatine tihe side tagavarapataljoni eesti, enamlastevastaste, ohvitseridega. Üliõpilased pakkusid siin suurt abi. Nad võtsid salkadena osa asutuste valvest, et hoida neid puutumatusena taganevate vene vägede eest. Samuti hoolitseti selle eest, et linnast toiduaineid ära ei viidaks. („Tartu Malev 1924—1934.“) Kuid üliõpilased täitsid oma osa ajalooliselt tähtsana sellega, et nad hakkasid vastukihutustööd tegema enamlastele. Kuigi kevadel peetud üliõpilaste kongressil valitud viieliikmeline agitatsioonitoimikond suve pealetulekul peale kirjaliku osa vähe sai teha Asutava Kogu valimiste eelseks kihutustööks ja rahva poliitiliseks kasvatamiseks, sai sellest ometi tugev osa üliõpilaskonnast, kes end rakendas igal pool ja igal juhul enamlastevastasesse kihutustöösse. Ja nii näemegi üliõpilasi kihutustöödel tagavarapataljonis. Üliõpilased pidasid seal loenguid ja pataljonis kavatseti koguni ellu kutsuda „eesti soldatite ülikool“. Isegi niikaugele mindi, et üliõpilaste asemikkudest loodud „täidesaatev kogu“, kus koos 12. armee eesti komitee asemikega töötati 10. dets. 1917. a. kava, mille järele eesti üliõpilased pidid vabatahtlikult astuma eesti väeosadesse, et seal seda tagajärjerikkamalt teha selgitustööd. („Üliõpilaskonna ajalugu“ — F. Puksov.) Eesti ohvitseride nõuandel jäi see kava teostamata, küll aga jätkati tööd nii sõna kui ka teoga, ka siis, kui enamlased laiuli saatsid reserv-miilitsa. 1917. a. detsembrist kuni veebruarini 1918. a. toetas Tartu omakaitset üliõpilaskond õige suurel määral.

Okupatsiooniaeg.

Kohe peale enamlaste lahkumist restaureeritakse jälle Tartu omakaitse. Üliõpilased on esireas. Kuid omakaitse-organisatsioon likvideeritakse sakslaste poolt 24. veebruaril. Kuigi üliõpilastel tuli tegelda ülikooli küsimustega, peeti siiski tihedat sidet seltskondlike organisatsioonide ja end. tagavarapataljoni eesti ohvitseridega. Seejuures avaldati üha konkreetsemaid mõtteid kaitseliidu asutamisest. Kuna avalik tegevus takistatud oli, kujundati väikesi, 3—4 mehest koosnevat,

rühmitusi. Maikuus oli põrandaalune organisatsioon küllalt suur. Agaralt tegutsesid kaitseliidu organiseerimisel Julius Kuperjanov, A. Bachmann, K. Einbund, Joh. Gnadenteich, J. Kriisa, A. Eller j. t. Juunis 1918. a. käis kindral E. Pödder Tartus salajast kaitseliitu organiseerimas ja senist tööd kontrollimas. („Tartu Malev 1924—34. a.“) Ta tõi kaasa ka Kaitseliidu põhikirja, andes selle J. Kriisale kui endisele linna-peale.

Kaitseliit.

10. novembril 1918. a. oldi kibedasti ametis kaitseliidu organiseerimisega otse sakslaste silme all. 11. nov. tahteti omavalitsusi ja teisi ruume sakslastest üle võtta. Samal päeval anti ka Vabariigi Kaitseliidu ülemale päevakäsk nr. 1, kus Tartu Kaitseliidu ülemaks nimetati kol. H. Kurvits. Loodi jaoskonnad. Kaitseliitu astumisel tuli igalühel anda allkiri. Need, kes 11. nov. kaitseliitu astusid, ei kuulunud hiljem komisjoni poolt vastuvõtmisele, kuna teistelt nõuti sooviavaldust ja vastuvõtmise komisjoni pooldamist.

Mis sünnib samal ajal üliõpilaskonnas? Nagu varem märgitud, võtavad üliõpilased omakaitse üritustest igalt poolt osa. See on aga iga üksiku asi ja üliõpilaskorraldused ei avalda oma liikmetele mingit direktiivi. Kui aga 11. nov. Eesti Ajutine Valitsus võtab maa juhtimise enda kätte ja samal päeval luuakse kindlakujueline kaitseliidu organisatsioon, pakub organiseeritud üliõpilaskond juba oma tuge konkreetset väljendatud kujul. Nii näeme, et samal päeval, s. o. 11. nov. 1918. a., kutsus Eesti Üliõpilaste Selts kokku erakorralise koosoleku, kus otsustatakse kohustada kõiki kaasvõitlejaid astuma kaitseliitu. Ühtlasi esitab EÜS nõudmist, et kaitseliit kujundataks nii, „et seal maksaks täieline sõjaväeline distsipliin ja kord, vähemalt akadeemilise pere kohta“. Ühtlasi otsustatakse, et seltsi liikmed peavad viibimata kontakti astuma oma kodukohtadega, et sealt kaasa tõmmata kodukaitsjaid. 12. nov. teatab EÜS oma seisukohtadest ka teistele organisatsioonidele. Samal päeval ühineb ka korp! „Ugala“ selle otsusega. („Üliõpilasteleht“ nr. 5 — 1935. aastal.) Asemike kogu juure loodud komisjon hakkab organiseerima üliõpilaste kaitseliitu.

Kuivõrd kogu üliõpilaskonna organiseerimist arvestati, näitab see, et 13. nov. 1918. a. saabub asemike kogule allpooltoodud kiri. Kiri ise on kirjutatud hariliku musta pliatsiga tasku-bloki lehele ja käib järgmiselt:

„Eesti üliõpilaste organisatsioonide Asemikkude Kogule Siin.

Palume homme teatada: 1) Palju omakaitsevähelasi on Teil korraldatud, 2) Palju on võimalik sõjariistu saada. Ühtlasi teeme Teile ettepaneku, viibimata korraldus luua, et omakaitse võiks järgmisel päeval tegevusse astuda. Korraldust palume meile homme kl. 12 teatada „Vibume“ ruumes. Tartus, 13. XI. 18. K. Einbund, J. Kuperjanov.“

Vabatahtlike mobilisatsioon.

Nüüd arenevad sündmused kiirelt. Juba 12. nov. otsustab Ajutine Valitsus välja kuulutada vabataht-

like mobilisatsiooni. Vabatahtlike mobilisatsioon pidi algama 16. nov. 20. nov. on Tartus rahvaväe komisjoni esimene koosolek, kus leitakse, et vabatahtlike mobilisatsiooni ei saa praegu läbi viia, sest sakslased on veel sees ega anna ruume üle. Esitatakse palve mobilisatsioon edasi lükata 28. novembrile. Kuid 23. nov. tuleb komisjon uuesti kokku ja otsustatakse mobilisatsiooniga alata 27. nov. Vahepeal algab vabatahtlike kogumine eraviisil. EÜS'i korraldusel registreeritakse raekoja alumisel korral sõjaväkke astujaid. 24. nov. tuleb EÜS erakorraliseks koosolekuks kokku ja otsustab kõikidele kaasvõitlejatele kohustuslikuks teha kaitseväkke astuda. („Üliõpilasteleht“ nr. 5 — 1935. a.) 25. nov. teeb sama otsuse korp! „Estica“. („Üliõpilaskonna ajalugu“ ja „Üliõpilasteleht“ 9. 5. 1932). 26. nov. tuleb kokku Asemike kogu, kus arutatakse üliõpilaste osavõtu küsimust kaitsväest. Asemike kogu võtab vastu järgmise otsuse: „Asemikkude Kogu, ära tundes silmapilgu tõsidust ja hädahoitu, mis ähvardamas meie noort vabadust, otsustas omal istumisel 26 XI 1918. a. kõiki üliõpilasi üles kutsuda vabatahtlikult astuma rahvaväkke, üksikutele organisatsioonidele vabaks jättes kohustada oma liikmeid sisse astuma. Asemike kogu loodab, et ükski vabatahtlik üliõpilane, kel meie vabariigi saatuse kalliks on, ei unusta oma püha kohust kodumaa ja enese vastu.“

27. nov. on kokku kutsutud Eesti üliõpilaste nõupidamine rahvaväkke astumise asjus. Nagu koosoleku käigust näha, on see nõupidamine kokku kutsutud selleks, et arutada rahvaväkke astumise tegelikke samme, et täita asemike kogu otsust, kuid veel enam selleks, et see koosolek on kõikide eesti üliõpilaste koosolek ja selle kaudu saab ehk kaasa tõmmata organiseeritud üliõpilaskonnale ka organiseerimatuid. Koosolekut juhatab A. Arrak, protokollib H. Kukke. Koos on osavõtjaid 92, enamik organisatsioonidest, kuid üksikud ka väljaspoolt organisatsioone. Sellel üldkoosolekul annavad seletusi A. Bachmann ja Schipai. Nagu nende seletustest näha, paneb valitsus üliõpilaskonnale suuri lootusi, sest meeleoluliselt on tähtis, et loodaks vähemalt moraalselt tugi ja püütaks maal selgeks teha sõjaväkke astumine. Nii arutataksegi pikalt-laialt, kas enne minna maale agiteerima või astuda kohe väeossa. Lõpuks leitakse ühine seisukoht: kõik lasevad endid rahvaväe komisjonis registreerida ja ülemuste asi on, kas nad on tarvilikumad väeosades või agiteerimisel. Need aga, keda komisjon vastu ei võta, lähevad maale agiteerima. Üliõpilaste koosolek ühineb asemike kogu otsusega (kaitsväkke astuda, kuid lisandab — „enne sunduslikku mobilisatsiooni“. Organiseerimatuid üliõpilasi otsustatakse informeerida nendest otsustest ajalehe kaudu. Tegelikult töö läbiviimine jäetakse asemike kogu hooleks. Sel koosolekul selgub ühtlasi ka see, et osa üliõpilasi on juba maal agiteerimas ja mõnel pool on agitatsioon ka tagajärgi annud.

Et kaasa tõmmata ka Riias asuvaid eesti üliõpilaskorraldusi, otsustatakse Riiga Tartu saadikuna saata ksv! J. Kaiv. „Vironia“ ruumes ongi 30. nov. Riia eesti üliõpilaste koosolek, kus otsustatakse end anda sõjaministri käsutada ja kaasvõitlejaid kohusta-

takse kogunema 5. dets. Tallinna. Juba 4. dets. asuvad Riia üliõpilased Tallinnas kaitsevähke.

Ajal, millal peeti koosolekuid ja võeti vastu otsused, arenesid kaitseväge korraldused oma rada. Samuti täitsid üliõpilasorganisatsioonid, kes olid osavõtu varem otsustanud, enda peale võetud kohustusi. Nii näeme, et Tartu linna Eesti Kaitse Liidu ülem on 27. nov. nr. 28 all saatnud järgmise kirja: „Tartu E. Ü. Ö. Organisatsiooni“ juhatajale. Tartu maakonna „E. K. L.“ ülema käsul peab täna õhtuks kl. 10 60 meest üliõpilasi valmis olema 2 päevaks toidumoonaga väljasõitmiseks Peipsi ranna kaitseks. Väljasõitmine saab olema maakonna „E. K. L.“ ülema iseäralise käsu järele. Gnaden-teich.“

Kui sunduslik mobilisatsioon välja oli kuulutatud, võttis asemike kogu vastu uue otsuse, kus üteldakse, et asemike kogus olevad organisatsioonide üliõpilased on konventide sellekohase otsuse põhjal kohustatud vabatahtlikult astuma rahvavähke, ja et väljaspool Tartut asuvad ilmugu otsekohe teenistusse.

Käsud ja korraldused täidetakse ja järjest tuleb uusi üliõpilasi kujundatavatesse üksustesse. „Et need eelnimetatud otsused mitte paberile ei jäänud, vaid vastutõrjumalt organiseeritud üliõpilaste poolt täideti, ei tule kahelda. Sest olid ju üliõpilaste väikesed salgakesed peaaegu esimesed, kes Peipsi ja Pihkva poolt lähenevale vaenlasele vastu tõttasid“ (J. Albrecht — „Üliõpilasleht“ 3—4 — 1921. a.).

Kuupalju oli osavõtjaid, kuupalju langenuid.

Seniajani ei ole saanud selgusele üliõpilaste üldarvu kohta vabadussõjas. Organiseeritud üliõpilaste osavõtt on teada, kuid kuupalju oli osavõtjaid organiseerimatute hulgast, seda ei ole korda läinud kindlaks teha. Iseenesest on see väga raske, kuna üliõpilased ei kujundanud endast erisalku, vaid võitlesid koos teistega. Umbkaudu arvatakse, et 75% kogu Tartu ja Riia meesüliõpilastest võttis vabadussõjast osa, s. o. umbes 400 („Üliõpilaskonna ajalugu“ — F. Puksov). Langenuid on organisatsioonide järele: Eesti Üliõpilaste Selts — 13 ehk 7,6 protsenti kaasvõitlejate üldarvust; korp! „Vironia“ — 6 ehk 7,5 protsenti; korp. „Frat. Estica“ — 2 (+ 1, kes tapeti enamlaste poolt Rakveres) ehk 2,6 protsenti; korp! „Ugala“ 2 ehk 4,4 protsenti; EÜS „Ühendus“ — 2 ehk 6,7 protsenti; Riia Eesti Üliõpilaste Selts — 2 ehk 5,7 prots.; korp! „Sakala“ — 2 (neist surmud üks haigustesse) ehk 1,8 protsenti (A. Kerem — „Üliõpilasleht“ nr. 5 — 1935. a.). Kogusummas arvatakse langenud üliõpilaste arvu 35—40 peale, „mis on suhteliselt suurem vabadussõjas langenud rahvaväelaste arvust („Üliõpilaskonna ajalugu“, lhk. 253).

Kokkuvõttes

näeme, kui võrd oluliselt on üliõpilased lõõnud kaasa omakaitstes ja riigikaitstes. Käsitades aga vabadussõjast osavõtu küsimust tundub tihti peale esimeste sam-

mude juures nagu viivitust ja arutlusi. Eriti torkab see silma üliõpilaste üldkoosolekul (27. nov. 1918. a.). Neid küsimusi on ka pärastpoole omavahel arutatud ja leitud, et peamiseks põhjuseks oli üliõpilaspere laialiolek üle maa, sest teatavasti ei võtnud organiseeritud üliõpilaskond (peale ühe organisatsiooni) okupatsiooniga aegselt ülikoolitööst osa. Enamik viibis Tartust eemal ja organisatsioonide ajutised juhatused ning teinekord asetäitjad pidid tihti peale enne kavatsuste esitamist pinda sondeerima. Niipea kui küsimused aga põnevaks lähevad, koguneb üliõpilasi järjest rohkem Tartu ja nii näemegi vabadussõja algupäevil juba enamiku organiseeritud üliõpilasperest Tartus koos olevat. Siis arenevad ka otsused ja teod kiiresti.

Omaette peatüki vabadussõjast moodustab küll üliõpilane teiste rahvaväelaste keskel. Siin putub ta rahva seast tulnud rahvaväelasega-vabadusvõitlejaga külj-külje kõrval kokku ja sulab nendega ühte, otsustavatel silmapilkudel näidates üles omaalgatust ja vaprust.

Kaitseliit uuendatud kujul.

Vabadussõjast tagasi tulnud üliõpilased asusid studiumi jätkama ega võtnud enam osa kaitseliidu tööst, mis pärast sõda vaibus ja vahepeal hoopiski likvideerus. Kuid 1924. a. hakati üliõpilaste kitsamas ringis jälle kõnelema kaitseliidu tarvidusest, sest kommunistlike oluste räuskav ülesastumine manitses ettevaatusele. Ja nii sündiski 23. oktoobril Tartu organisatsioonide nõupidamine linnapea kabinetis, kust osa võtsid ka üliõpilased. Seal kiideti kaitseliidu reorganiseerimise heaks ja K. L. kodukord saadeti kinnitamisele. 23. nov. saatsid üliõpilasorganisatsioonid oma liikmete nimekirjad, kes soovisid astuda kaitseliitu. 5. dets. kutsuti kokku laiem nõupidamine kaitseliidu reorganiseerimise asjus, kuid enne jõudis „1. detsember“ ette. 1. dets. 1924. a. lõuna paiku oli juba osa üliõpilasorganisatsioone oma koosoleku ära pidanud ja kaitseliitu astumise kõigile kohuslikuks teinud. Õhtuks oli organiseeritud üliõpilaskond juba relvastatud. Üliõpilasorganisatsioonidest kujundatakse K. L. juure osakonnad. Osakonnad kujundati EÜS-i meeskonnast, „Ugalast“, „Sakalast“, „Raimlast“ ja „Veljestost“. Nendele järgnevad teised organisatsioonid. Ka organiseerumatud astuvad kaitseliitu. Enamik organisatsioone on kaitseliidu kohustuse oma liikmete jaoks ülal hoidnud tänaseni. Üliõpilastest on Tartu maleva juures praegu kaks malevkonda. 3. malevkond — üliõpilasseltsid ja 4. malevkond — korporatsioonid. Üliõpilaste osa Tartu malevas on domineeriv. Üliõpilasmalevkondi arvestatakse kui kiiresti tegevsevad, löögivalmis ja sisemiselt distsiplineeritud jõude. Hea üksteise tundmine ja häire puhul üksteise leidmine on need tegurid, mis nendele üksustele annavad jõu. Üliõpilaskonna juhatus on algusest peale olnud abiks üliõpilaste organiseerimisel kaitseliitu ja püüab edendada kodukaitse tööd.

A. Peel.

Rännaku üldalused. Hobune kui ratsarännaku kandev jõud. Rännaku puhkused. Moondamine rännakul

1. Rännaku üldalused.

Igasugune rännak peab võimaldama juhi otsuse kiire täitmise, kusjuures vägede lahinguvõime ei tohi nõrgeneda.

Rännaku kiire teostamine tõstab vägede liikuvust, mis on eriti tähtis siis, kui tuleb tegutseda väheste jõududega. Ülepingutused rännakul nõrgendavad vägede lahinguvõimet. Lahingueeskiri määrab, et jõupingutuse suuruse otsustab väekoonduse juht.

Temporikas liikumine annab vägedele kiiruse. Kiirus ja varjuvus omalt poolt tagavad ootamatuse. Kiired ratsarännakud, julgestatud luureosade intensiivse tööga, taotelevad ootamatuse eesmärke. Ootamatus on alati ratsaüksuste tegevuse edukuse pant. Ootamatus on moondatud ja kiire lahingutegevuse tulemus. Kiire ja maastiku voltidega kaetud liikumine vahest laias välialopis, mõnikord isegi pikemaile kaugusele, ning pärast seda äkiline rünnak jala- või ratsarivis annab vastasele pörutava löögi. Seepärast peab õpetama ratsanikele liikumist vältivalt galopis murdmaastikul, arendades neis ja nende hobustes jõudu ja vastupidavust viimse jõulise, ootamatu rünnaku teostamiseks.

Ratsa-ataak ei ole mitte lühimaa kiirsõit ühes rünnakuga, nagu seda võime näha värviküllastel sõjapildidel, vaid järkjärguline nägematu ja kiire lähenemine vaenlasele ja tema ootamatu rünnak.

Arukas ratsaüksuse juht, teostades kiire rännaku oma üksusega, jätab üksuse — olukorra kohaselt — loomuliku varjundi taha. Ise ta aga ei rahuldu saadud luureandmetega, vaid isiklikult, olles alatises ühenduses oma üksusega, sõidab heal ja vastupidaval hobusel isikliku luure eesmärgiga maastikule, hindab kiire pilguga maastikku ja lähiseid vaenlase asukohtadele ja alles pärast seda saadab oma üksuse löögiks vaenlase õrnimasse punkti.

Nagu näeme, nõuab lahingurännaku sooritanud hobuseilt ja ratsanikelt vastupidavust ja jõudu. Seepärast rännaku teostamise kunst omab suure tähtsuse ning vajab vastavaid oskusi ja teadmisi.

Rännakud oma eesmärgi ja olukorra kohaselt jagunevad lahingrännakuiks ja matkrännakuiks.

Kui on ette näha kohtamine maapealse vastasega, siis korraldatakse lahingrännak. Lahingrännaku korraldamisel tuleb pidada silmas eeskätt väeosa lahinguvõimele nõudeid.

Kui ei ole ette näha kohtamist maapealse vastasega, korraldatakse matkrännak. Matkrännaku korraldamisel osutub võimalikuks pöörduda peamist tähelepanu väeosa jõu säilitamisele. Lahingueeskiri märgib, et arvestades vastase õhujõudude tegevuse võimalusi rännakud suuremate jõududega tuleb korraldada öösi. Päevaseid rännakuid korraldatakse siis, kui olukord seda tungivalt nõuab, samuti teedel, kus on võimalik varjata liikumist õhuvaenlase eest.

2. Hobune kui ratsarännaku kandev jõud.

Ratsahobuse kasutamine ratsarännaku teostamisel omab suurima tähtsuse. Ka parimad lahingukavad kaotavad oma väärtuse, kui ei hinnata hobuste jõudu ega osata seda kasutada. Ratsahobuse kasutamine oleneb distantsist, ajast, maastikust, peaaegselt aga allüüride kombinatsioonist. Ratsarännakute sooritamise osavus seisab selles, et säilitada võimalikult rohkem hobuse jõudu ja värskest, s. o. et pärast rännaku sooritamist ratsaosa oleks veel küllalt teguvõimas.

Hobuse väsimus on tingitud lihaste väsimusest ja hingamisväsimusest. Sammu on hobuse väsimuse piiriks lihaste väsimus, kiiremail allüüridel — kopsude väsimus. Hobuse kopsude jõud kiirel sõidul kulub rutem kui lihaste jõud ja kiiruse vähendamine viib kopsude töö lähemale normaalsele. Kopsude töö on seotud südame tööga ja nende elundite töö on üksteisest olenev. Hobuse jõukulu mitmesugustel allüüridel ja mitmekesisel maastikul on erinev. Näiteks sissetöötatud raskel maapinnal traaviva ratsahobuse jõukulu on võrdne ta jõukulule galopeerides kõval ja tasasel pinnal. Ladustatud sadula all tasasel pinnal liikuv hobune kulutab traavides niisama palju energiat nagu galopeerides kerge sadulaga. Rännakladustuses sadulaga märke traaviva hobuse jõupingutus on võrdne pikendatud galopi pingutusele kerge sadulaga. Hobuse hingamiste arv minutis, mis tõuseb kuni 130 korrani minutis kiirel ja kauakestunud liikumisel, määrab hobusele vajalise puhkuse rahunemiseks, enne kui temalt võib nõuda uusi pingutusi. Üldiselt võib ütelda, et hobuse suurenenud hingamiste arv väheneb proportsionaalselt kiirusele, millega oli kutsutud välja kiirendatud hingamine. Seepärast on üksikute ratsanike pikamaa-kiirsõitude teostamiseks galopp praktilisem allüür kui traav, sest galopil suurenenud hingamissagedus muutub normaalseks kolm korda vähema aja vältel kui see sünnib pärast traavi. Ratsaüksused teostavad rännakuid sammu ja traavi.

Samm on hobuse kergeim looduslik liikumine. Hingamissagedus ei ületa sammul 18—20 korda minutis. Kaitseliidu ratsanikel tarvitada oleva hobumassi kohaselt võib sammu kiirust arendada kuni 4,5 minutiga üks kilomeeter. Pikkadel distantsidel on sellane kiirus väsitav, eriti aga suuremais koondusis liikudes, sest hobused oma võimeilt erinevad liialt üksteisest. Meie hobuste sammu norm on 133 sammu minutis ehk üks kilomeeter — 10 minutit. Kestvalt sammu liikumine rännakute sooritamisel pikendab rännaku kestust ja seepärast väsitab hobust selga sadula kestva seljasoleku tõttu. Sammu tarvitatakse rännaku alul kui hobuse sissetöötamise abinõu; liikumise kestes ja lõpul — hobuse puhkamiseks. Praktiliselt rännaku sooritamisel kasutatakse vahelduvat allüüri, misugune koosneb sammu ja traavi kombinatsioonidest.

Traaviks nimetatakse hobuse kahetaktilist käiku, mille juures hobune üheaegselt tõstab või toetab maha diagonaalselt asuvad jalad. Traavi kiiruseks on 200 meetrit minutis ehk üks kilomeeter viie minuti jooksul. Liikumine traavi peab sündima ühtlase tempoga ja ettenähtud kiirusega, kestes ühtjärke mitte üle 15 minuti. Traavi kasutatakse kiiret edasijõudmist võimaldava käiguna, käikude vaheldamiseks ja kiiruse vähendamiseks üleminekul galopilt sammule või galopilt peatamisele.

Traavival hobusel ratsanik võib sõita traavi või õppetraavi. Õppetraavil ratsaniku keha toetub alatiselt istmekontidele, olles iga taktilöögi ajal tihedas liituvuses sadulaga, istaku hoidmine nagu sammul, otsimata tasakaalu käigukiirusest. Õppetraavi jalustega või jalusteta sõidetakse ainult ratsutusteel ja lühikest aega. Õppetraavi voozu kestus ei tohi ületada 1 minutit; tunni kestes on lubatud õppetraavi kokku mitte üle 5 minuti. Õppetraavi ratsarännakuil ei sõideta; õppetraavi eesmärgiks on ratsaniku istaku kindlustamine ja hobuse selja harjutamine eluta ballasti (lahingsadul) kandmiseks.

Traavil ratsaniku keha ühe taktilöögi ajal laskub sadulasse, teise ajal hoidub sadula kohal tõukeinertsit ja ratsaniku jalgade toetuse tõttu; seega ratsaniku keha raskus ei lasu tempo kestes alatiselt istmekontidel, vaid toetub vahepeal jaluseile ja põlvedele, saavutades tasakaalu istakus keha ettekallutamise, vastavalt hobuse käigu kiirusele. Kui ratsanik laskub sadulasse hobuse vasaku esimese ja parema tagumise jala mahapanekul, siis traavimine (kergendamise) teostub vasaku jala abil. Kui sadulasse laskumine toimub vastupidiste jalgade mahapanekul, siis parema jala abil. Midagi ei ole inetumat kui korrapäratu traavisõitmine, kusjuures ratsaniku keha ja köht ruttavad ette tõstel või jäävad hiljaks ratsaniku sadulasse laskudes, kusjuures laskumine sadulasse sünnib tõukega vastu istmekonte. Sõites traavi kergendades vasaku või parema jala alla, ratsanik peab alati tundma, missugusel diagonaalil ta kergendas. Pealeselle peab ratsanik oskama ja peab ka aegajalt vahetama diagonaali kergendamiseks. See on eriti tähtis sõites nõrgajalalise hobusega. Diagonaali vahetamiseks tuleb laskuda sadulasse kaks takti järgemööda, mille järele istmekontide eraldumine sadulast sünnib juba teist diagonaali mööda. Harilikult, endale tähele panemata, ratsanik harjub sõitma üht teatud diagonaali mööda ja tunneb end ebamugavalt, sõites teist diagonaali mööda. Diagonaalide vahetamine traavil rännaku sooritamisel nõuab tähelepanu ja teadlikku harjutamist.

Traav on rännakuil väga praktiline, kuid ta nõuab rohkem järelemõeldud kasutamist ja nõrgemajooliste hobuste arvestamist, et sellega säilitada ratsaosa töövoimet. Traavil avaldub hobuste väsimus raudade kokkupeksmises. See teatab ratsanikule kuuldavalt hobuse õlgade väsimusest ja kutsab ratsanikku minema üle sammule. Kiirendatud traavi või pikendatud traavi ei

tohi kunagi kasutada rännaku vältel lühendamiseks. Kiirendatud või pikendatud traav võib esineda ainult ratsahobuse treenimisel tasasel maapinnal. Ainukeks rännaku kiirendamise abinõuks on allüüride järjestamine sammust ja traavist, mida nimetatakse vahelduvaks allüüriks.

Vahelduv allüür saavutab küllaldase kiiruse rännakute läbiviimiseks ja tarvitab sealjuures hobuseilt vähimat jõukulu. Allüüride järjestamisel on peanõue, et traav ei läheks oma vältelt pikemaks kui järgneva sammu kestus suudab pakkuda puhkust. Kuid ka liig sagedane allüüride vahetus viib asjatule ja kahjulikule närveerimisele ja hävitab hobuse jõudu. Kuni 1500 meetrit traavi liikudes lihased ei kaota oma liikumise elastsust. Traavi loomulikuks vältel piiriks seejuures veel hobuse jõudu säästes on 2 kilomeetrit; järelkult üks traavi vältel piir ei tohi kesta üle kahe kilomeetri. Sammu vältus, mis vastab kahe kilomeetri traavile, arvutatakse järgmiselt: pärast kahe kilomeetri läbistamist traavis vajab hobune 5 minutit puhkust sammul, et hingamist viia normaalsesse olukorda. Lisades sellele vieminutilisele sammu liikumisele veel viis minutit lihaste normaalseisukorda viimiseks näeme, et 10-minut. samm on vajaline aeg pärast kaht kilomeetrit traavi. Kümne minuti jooksul sammu hobune läbib ühe kilomeetri.

Kasulikem vahelduva allüüri jaotus oleks seega 10 minutit sammu ja 10 minutit traavi ehk 2 kilomeetrit traavi ja 1 kilomeeter sammu. Kui olukord võimaldab, võib liikumise kergendamiseks kahekordistada sammu repriisi, s. o. 2 kilomeetrit sammu ja 2 kilomeetrit traavi ja isegi veel 2 kilomeetrit sammu ja 1 kilomeeter traavi. Harilikult tarvitatakse vahelduvaks allüüriks 1 kilomeeter sammu ja 1 kilomeeter traavi.

Arvestades meie hobuste kontingenti on meil aja- ja jooksul kujunenud välja järgmised allüüride kombinatsioonid: 8 kilomeetrit tunnis — 10 min. sammu (1 km) + 5 min. traavi (1 km). 9 kilomeetrit tunnis — 10 min. sammu (1 km) + 10 min. traavi (2 km). 10 kilomeetrit tunnis — 5 min. sammu (0,5 km) + 10 min. traavi (2 km).

Olenedes rännaku eesmärgist, distantsist, kasutada olevast ajast, maastikust ja hobuste koosseisust ratsaosa juht, koostades rännakukava, määrab kindlaks ratsarännaku vältel ning valib vahelduva allüüri tempo.

Võrdluseks toon saksa ratsameeste liikumise kiiruse arvutamise (Kavallerie-Fibel). Nende arvutuse kohaselt käivad nende hobused kilomeetri 1330 sammuga. Ühes minutis traavil teeb hobune 275 sammu, sammul — 125 sammu. Traavil 4 minuti jooksul temposõidul — 1100 sammu ja sammu sõites 2 minutiga — 250 sammu. Kokku 6 minuti jooksul 1350 sammu, mis on ligikaudu 1 kilomeeter. 10 kilomeetri läbistamiseks kulub 40 minutit traavi ja 20 minutit sammu sõitmiseks. See on tempo, millele hobune peab kaua vastu. Väljudes ülaltoodud normidest teostatakse hüpe luureteenistuses, mille pikkus on 15 km, järgmise arvutusega — 90 min. sõitmiseks, 30 min. vaatlustegevuseks.

3. Rännaku puhkused.

Peatuste jaotus rännakul omab erilise tähtsuse hobuste jõu kokkuhoidmiseks. Peatuste arv ja suurus oleneb rännaku vajalisest kiirusest. Puhkused on kergenduseks hobuse seljale, mis väsib relvastatud ratsaniku ja sadula all.

Peatuste määramine oleneb sellest, kas ratsaosa liigub ratsaväe kolonnis või segakolonnis. Segakolonnides määratakse harilikult 10-minutilise peatus iga 50-minutilise liikumise järele. Olukorra kohaselt võib neid väikesi peatusi määrata ka harvemini. Kui segakolonn on moodustatud, määratakse eriline peatus meeskonna riietuse, jalatsite, rakkete, hobuste rakeduse, saduldamise jne. kontrollimiseks. Sellast kontrollimist teostatakse ka harilikel peatustel. Lahingu-

eeskiri määrab, et ratsaosade, samuti ka suurtükiväe kolonnide väikesed peatused määratakse harilikult iga kahe tunni järele.

Peatustel tullakse maha hobuseilt ja veoabinõudelt. Üksused asuvad puhkusele rivitult tee lähimas ümbruses, kusjuures meeskond vaatab üle oma hobused, ratsarakmed, sadula ladustuse ja korraldab oma riistet ning rakmeid.

Pikemate liikumiste teostamiseks on kujunenud välja kindel kava, millest normaalselt tuleb pidada kinni. Hobuse sissetöötamiseks väljutakse lähtekohast alati sammuga ja seda 20 min. vältel, s. o. 2 kilomeetrit. Sellele järgneb 5 min. traavi, s. o. 1 kilomeeter; edasi 10 min. sammu, s. o. 1 kilomeeter. Pärast viimast sammu repriisi minnakse veel sammu 5 min. Arakulutatud 40 min. on küllaldane aeg selleks, et saduldamise juures täispuhunud hobune nüüd vabalt laseks sadulavöö kinnitada.

Pärast sadulduse ja sadula ladustuse kontrolli algab kohe allüüride järjestamine: 10 min. traavi + 10 min. sammu + 10 min. traavi jne., kuni järgmise jalustumiseni.

Rännaku tempo määramisel arvestatakse harilikult iga 10 kilomeetri peale 10 min. puhkust. Rännakuil, missugused ületavad oma pikkuselt 50 kilomeetrit, tehakse suured puhkused, missuguste kestus oleneb rännaku pikkusest. Suured puhkused kestavad harilikult 2—2,5 tundi, et oleks võimalik hobust toita.

Lühiajalised puhkused võivad esineda ka hobuse käekõrval edasimineku näol. Seega võidame aega ja elustame sõitjate väsinud liikmeid ja lihaseid. Liig sagedasist jalustusist tuleb hoiduda, sest selgaistumine lõhub sadula ladustuse lahti, mõjub hobuste selgade peale ja selle tagajärjel edaspidisel liikumisel võib tuua esile seljapeksmisi.

Allüürid peavad olema jaotatud säärases järjestuses, et enne rännaku lõpp-punkti jõudmist oleks 15—20 min. sammu, millest viimane 10 min. minnakse hobune vallandatud vöoga käekõrval, et viia hobuse hingamine normaalseks ja jahutada ta selga.

Vahelduva allüüri kestev kasutamine pikil rännakuil väsitab hobuse lihaseid, kuna kopsud ja süda väsivad siin vähe. See on tingitud asjaoludest, et ülesseatud eelpooltähendatud liikumise normid lubavad pärast traavi repriise kopsul ja südamel puhata.

Puhkuste jaotuse selgitamiseks olgu toodud mõned näited:

Rännaku pikkus kilomeetreis	Peatus pärast kilom.	Peatuse vältus	Kokku puhkust
12—24	5	5 min.	5 min.
20—40	. . . . . 5	5 min.	} . . . . . 30 min.
	. . . . . 20	15 min.	
	. . . . . 28	5 min.	
	. . . . . 39	5 min.	
—45	. . . . . 5	5 min.	} . . . . . 30 min.
	. . . . . 20	15 min.	
	. . . . . 32	5 min.	
	. . . . . 44	5 min.	
—60	. . . . . 5	5 min.	} 2 t. 25 min.
	. . . . . 30	2 t. 5 min.	
	. . . . . 42	5 min.	
	. . . . . 50	5 min.	
	. . . . . 59	6 min.	

Toodud tabeli andmed ei ole võõrad suuremale osale ratsanikest. Kuid iga eraldi juhu tarvis ratsarännaku teostamisel ratsaüksuste juhid peavad koostama endale lühikesed märkmik-tabelid puhkuste jaotuseks rännakuliikumiste läbiviimiseks.

Toodud puhkuste jaotuse normid on muutlikud, oleneb rännaku pikkusest, rännaku kiirusest, rännakutee omadusist ja teisist rännaku tingimustest.

Huvitav on märkida ära puhkuste jaotamist ja puhkuste läbiviimist venelaste arvamiste kohaselt. Rännakkolonni liikudes jõu ja aja säästmiseks võib rännakpuhkusi teostada teisel viisil, kusjuures rännakkolonni peatub ja puhkab osade kaupa. Viimane moodus on mõeldav ainult teatud pikkusega kolonnidele ja ainult eritingimustel.

Näiteks pikas kolonnis liikuv ratsavägi tegutseb järgmiselt. Ratsaosad liiguvad, vältides kõva maanteed, mõlemal pool teed asuvail jalgradadel. Sellase rivi juures on rännakkolonni pikkus suur. Rännakkolonni juhi määramisel kolonni peas liikuv osa läheb teelt kõrvale ja asub puhkusele, kuni möödub terve kolonn. Kui rännakkolonni saba on jõudnud puhkaja osa kohta, asub puhkaja osa kolonni sappa ja jätkab liikumist üdrännakkolonnis.

Sellasel puhkuse andmisel ratsaosadele puhkuse aeg igale osale võrdub ajale, mille jooksul üdrännakkolonni möödub kogu pikkuses puhkajast osast. Teisel poolt toodud võte omab positiivseid külgi järgmisil kaalutlusil. On teada, et liikumine kolonni peas on vähem väsitav kui kolonni sabas. Toodud rännakpuhkuste kasutamise süsteemi juures vaheldub automaatselt rännakkolonni peas liikuv väeosa, kuna ta pärast puhkust asub sappa, siis järgmine jne.

4. Moondamine rännakul.

Ratsaüksuse rännaku organiseerimisel tuleb peale teiste rännaku nõuete erilist tähelepanu pöörda moondamisele.

Selle eesmärgi saavutamiseks on eeskätt tarvis hoida saladuses oma liikumise (rännaku) eesmärki. Kõik ettevalmistustööd, kõik käsud ja juhtnõuad ning eelseisva rännaku eesmärki olgu teada võimalikult vähemale arvule isikuile. Pealeselle peab meeskond hoidma jutuajamisist sõjalisel teemal kõrvalisikutega, kellele hulgas võib tulla ette vaenlase salaagente. Seevastu on tarviline levitada valeteadeteid eesmärgiga, et viimased salalauure kaudu jõuaksid vaenlasele.

Ratsaüksuste liikumist peab eeskätt peitma vaenlase luurelennukite eest. Abinõud selleks on kahesugused: esimesed on olenevad ratsaüksuse rännaku organiseerimisest ning täidetakse rännakul lakkamatult; teisi kasutatakse ainult perioodiliselt lennuki ilmumise momentidel. Viimaseid on suuremate ratsakolonnidega raske viia läbi.

Liikumisteede valik. Ratsakolonni, mis liigub päeval lagedal maastikul, maanteed mööda, on võimatu peita. Seepärast on tarvis valida ratsaüksuste liikumiseks kõrvalteid, mis läbistavad enam-vähem kinnise maastiku. Mitmekesine, kirju maastik soodustab eriti moondamist. Pealeselle on kõrvalisi teid mööda liikumine eelistatud ka seepärast, et suured maanteed on enamalt jaolt vaenlase luureobjektiks. Parimaks ratsaosa peitmise abinõuks on ratsaosa jagamine väikesesse kolonnis, missugused liiguvad eri teid mööda. Väikesed ratsagrupid teedel leiavad endale kergemini varju kui suured.

Ilmastiku olud. Moondamist rännakul soodustab tunduval määral paks madal pilvitus, udu jne. Siinkohal peab arvestama asjaolu, et ilm võib rutu minna selgeks ning tuua „lagedale“ liikuvaid ratsaüksusi. Seepärast peab õigel ajal arvestama seda asjaolu ning ka teisi moondamisabinõusid hoidma tagavaraks, kasutades eeskätt liikumiseks mitut teed.

Ratsaüksuse suurus. Võib juhtuda, et rännakliikumisel ühtki neist moondamisvõtteist ei saa kasutada. Siis tuleb vaenlast petta meie ratsaväe arvu suhtes. Ratsanike arvu näitamiseks suuremana kui see on tegelikult peab suurendama kolonni pikkust, suurendama kaugusi ja vahesid. Kui liikumise ajal on võimalik tõsta tolmu — on see heaks abinõuks anda vaenlasele ebaõiget pilti oma ratsaväe suurusest. Selleks otstarbeks võib tarvitada ka suitsukatet.

Ratsaväe arvu vähemana näitamine saavutatakse kauguste ja vahede lühendamisega, laiemates kolonnides liikumisega, sest lendur-vaatleja arvestab vägede arvu kolonnide pikkuse järgi.

Vaatluse korraldamine. Rännakule väljaastumise momendist pannakse välja vaatlejad, kes teatavad kindlaksmääratud signaalide abil vaenlase lennukite ilmumisest. Need vaatlejad asuvad üldkolonnist kõrval, kohtadel, kust on kõige soodsam teostada vaatlust, ja annavad viivitamata edasi tähelepandu. Need vaatluspostid on liikuvad; neid määratakse kahe-mehelises koosseisus ning asetatakse ratsakolonna ette, taha ja külgedele. Nad peavad olema varustatud binoklitega, peavad tundma lennukeid ja saama kiiresti aru lennukite tunnuseist. Peale üldvaatlejate määratakse veel üksustes vaatlejaid, kes liiguvad üksuse juures, panevad tähele taevast ja võtavad vastu ettesaadetud üldvaatlejate signaale.

Heal juhtumil võib lennukit märgata 2—3 minutit enne seda, kui ta jõuab kolonna kohale. Moondamise teostamiseks on veel vähem aega, sest vahest lennuk märkab kolonna enne kui ta jõuab tema juure. Seepärast peavad kõik kolonna osade juhid olema alatiselt moondamiseks valmis.

Ratsaväge demaskeerivad tunnused. Ülat vaadates paistab ratsakolonn silma katkendliku tumeda ribana. Ratsakolonna demaskeerivaiks tunnuseiks on liikumine vastavas ratsarivis, juhtide paigutus, kes liiguvad oma osade ees, ja kõrged tolmupilved, mida ratsavägi oma liikumisel tõstab; päikesepaistelise ilmaga on teel näha veel varjud.

Suvel on ratsarännakkolonna kõige soodsam vaadelda maanteel, kus ta paistab välja pika tumeda ribana. Seepärast liigudes päeval lahtisel maastikul on soovitatav liikuda tee kõrval, jättes maantee vabaks. Kui aga liigutakse teed mööda, on soovitatav hoiduda tee äärel, et hoida ära tolmustõstmist. Päikesepaistel peab hoolitsema selle eest, et vari ei langeks heledale maanteele, vaid rohuga kaetud maastikule, sest tihtipeale juhtub, et ainult varjude järgi võib eraldada ratsaväge jalaväest.

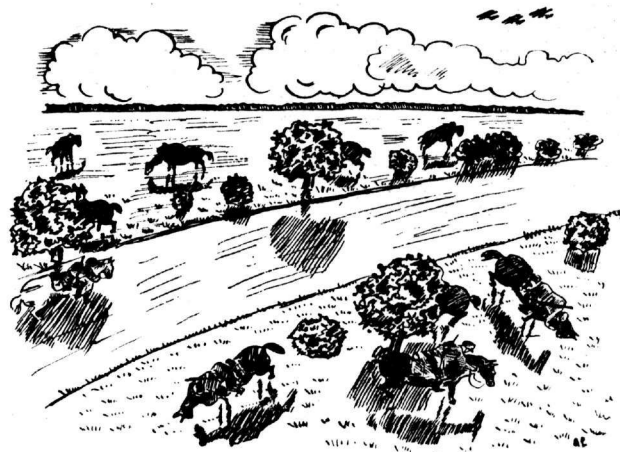
Talvel, vastupidi, on raskem märgata kolonna teel kui kõrval, puhtal lumel. Mida suurem ja käidavam on tee, seda tumedamana paistab ta lennukilt vaadelduna. Talvel on kõige soodsam liikuda mööda teid; soovitav on, et vari ei kukuks talvel tee kõrvale lumele, vaid teele.

Moondamise distsipliin. Liikumise ajal tuleb täpselt teostada moondamise distsipliini. Peab hoiduma kõigest üheliigsest liikumisest; kui kolonn liigub tee kõrval, ei tohi ka üksikuile ratsanikele lubada liikumist teel, ei tohi erilise tarviduseta rivist sõita välja lahtistele kohtadele jne. Ei ole soovitatav kolonne venitada pikaks, eriti lahtistel kohtadel. Ei tohi puhkuse ajal minna laiali, vaid varjulises kohas viibides saduldust kontrollida, hobused järele vaadata ja puhata. Elamuist läbisõidul mitte jääda maha, mitte elanikega hakata vestlema: kuhu läheb kolonn, kust tuleb, misspärast, missuguse eesmärgiga, missugune ratsaosa jne., ei tohi loata rivist sõita välja, ei tohi peatuda kaevude juures jne. Suvel valvata selle järele, et oleks vähem tolm. Moondamise distsipliini kontrollimiseks kolonna juht laseb kolonna aeg-ajalt endast mööduda.

Väikeste ratsasalkade ja üksikute ratsanike moondamine. Vaenlase lennuki ilmudes, juhul, kui selleks veel jätkub aega, jääb ratsasalk kiiresti seisma ja jalustub. Kui lähedal on varjendeid, siis peidavad ratsanikud end ühes hobustega üksikult nende varju, asetades hobused puude alla, hoone kõrvale, pöösastesse jne. Päikesepaistelise ilmaga peab ära kasutama varje.

Kui väike ratsasalk viibib teel ning läheduses esemeid varjumiseks ei ole, siis lennuki ilmumisel tuleb

võtta ratsmed paremale ja vasakule nõnda, et tumedavärvilised hobused asuksid tee kõrvale, tumedale foonile, kuna heledavärvilised hobused jääksid teele. Mõningail juhtumil võib väike ratsasalk kujutada endast loomakarja. Selleks tuleb kiiresti sõita laiali ja jalustuda; ratsanikud kükitavad hobuste vastu. On aega vähe, võib seda võtet teostada jalustumata: ratsasalk sõidab laiali, ratsanikud laskuvad hobuse kaelale ning hoiduvad sellest, et oleks näha ratsaniku kogu.

Kui liikumine sünnib rajoonis, mis asub vaenlase aerostaadilt vaatluse piirides, siis tuleb liikumiseks kasutada orge, vösastikke või teid, mis on ümbritsetud metsadega või kaetud maastiku voltidega.

Õisil rännakuil on soovitatav liikuda valides pehmemat teed, nagu liiv, muld, rohi. Maanteel liikudes on kapjade plagin kuulda kaugel. Öösel peab panema erilist rõhku moondamise distsipliinile: ei tohi suitsetada, ei tohi tikkide tõmmata ega teisi tulesid valgustuseks kasutada. Hobuste ja ratsanike varustus peab olema kindlasti kinnitatud, et hoida ära metalli kolinat, nagu mõökade puutumine jalgraudade vastu. Öiseks liikumiseks peab maastik olema juba varemalt järele uuritud.

Eriti hoolikalt peavad varjuma rännakkaitse osad. Neil on kõige otstarbekohasem liikuda teede kõrval. Piilurid liiguvad hüpätena varjendist varjendisse.

Kokkuvõetult on moondamise nõuded rännakul järgmised: 1. Igal erijuhtumil peab endale seadma üles moondamise ülesande olukorra kohaselt. 2. Suuremate rännakkolonnide moondamine saavutatakse kõrvaliste teede valikuga, kolonna jagamisega mitmesse ossa, õiste rännakutega. 3. Kogu liikumise ajal võimalikult kohaneda maastikule ja täpselt pidada kinni moondamise distsipliinist. 4. Üksikud ratsanikud ja väikesed ratsasalgad moonduvad vahetpidamatult maastikule kohanemisega ning teiste erivõtetega moondamisnõuete täitmiseks.

Andmeid:

1. Lahingueeskiri.
2. Ratsariviteenistus kaitseliidus.
3. Ohvitseride ratsakursuste loengud.
4. Ratsaväe eeskiri I osa.
5. Werner-Ehrenfeucht. Kavallerie-Fibel.
6. Mjassojedov. Obutšeniye konja i vsadnika.
7. Zatonski. Maskirovka konnitsā.

J. L.

Kõlbasumbutaja

Nende
kasutamise
võimalusist
lennukil

H. Naškur

Kõik on kahtlemata kuulnud lennuki põrinat. Vähem on aga neid, kel on olnud juhus kuulata lennukimootori töötamist nii lähedalt nagu seda kuuleb iga päev lendur. Säärasest lähedusest tundub põrin kõrvulukustavana — ta mõjub laostavalt lennuki meeskonna närvidele ja takistab nende omavahelist läbikäimist loomulikult viisil, s. t. harilikult kõneluse teel. Reisilennukilt nõuab reisija mugavust — ja loomulikult võib mootorimüra ta lennuki kasutamisest ära võõrutada.

Eralennuasjanduses ei too lennuki põrin endaga kaasa veel mingeid katastroofilisi tagajärgi. Teisiti on lugu sõjalennuasjanduses. Siin reedab mootor, mille korralik töötamine on mehaanikute erilise hoolitsuse objektiks ning millele tugenevad kõik lenduri arvestused ülesande edukaks sooritamiseks, halastamatult oma heategijad: vaenlase vaatluspostid avastavad juba 10—15 km kauguselt läheneva lennuki, määravad ära ta lennukõrguse, -suuna ja -kiiruse — kõike seda mootorimüra järgi, kõlapüüdjate varal. Seejärel tõusevad õhku vastase hävituslennukid ning seavad end tegevusvalmis õhukaitsespartareid, et kutsumata külalist „väarikalt“ vastu võtta.

Säärased on pahed, mis toob endaga kaasa lennuki põrin. Seepärast on iseendast mõistetav konstruktorite soov teha lennuk enam-vähem müratuks. Kuid see küsimus on väga keeruline ning lahendatav vaid osaliselt, kas või seetõttu, et mürade ja häälte sekka, mida tekitab lennuk, kuuluvad ka sellased, milliseist kas ei saa üldse hoiduda või milliseist vabanemine on väga raske. Tingimata osutub kõige tugevamaks mürauks see, mis tekib töötanud gaaside väljaheitmisel. Seepärast peatumegi sel küsimusel pikemalt.

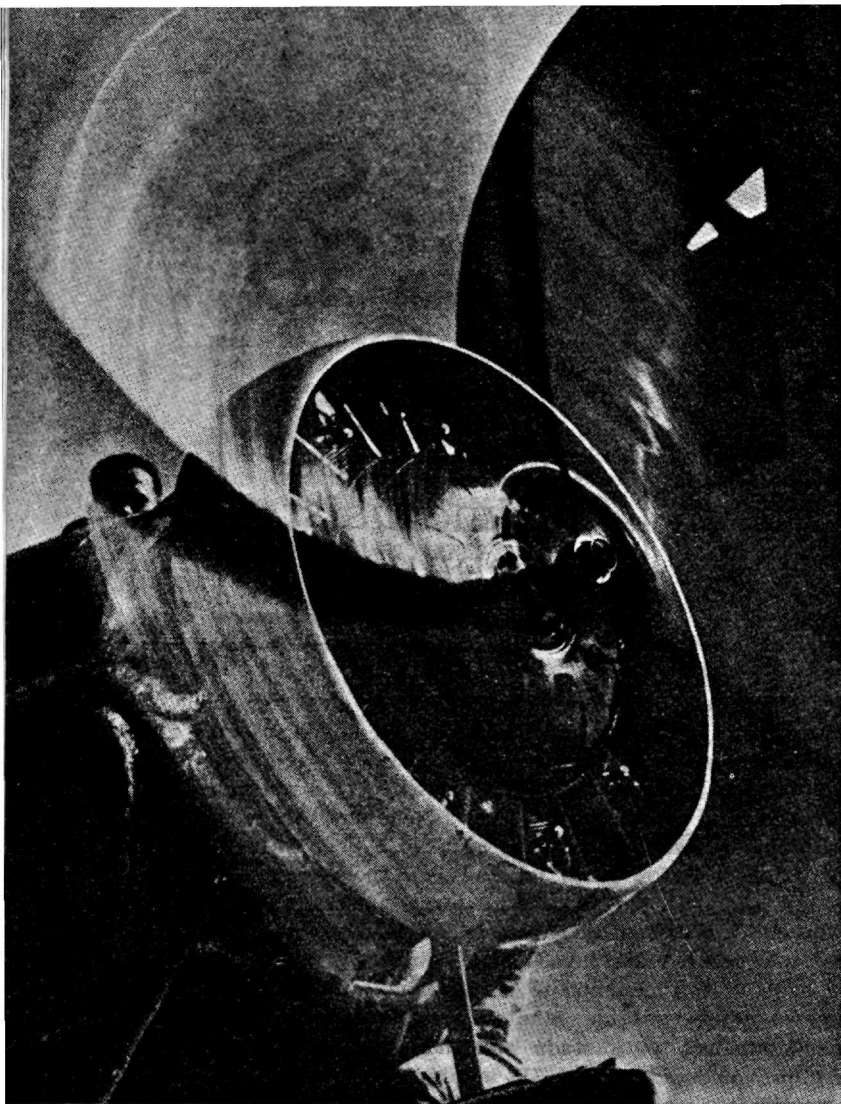
Mis põhjustab müra gaaside väljaheitmisel? Selle kutsuvad esile väljuvate gaaside suur kiirus. Suure kiiruse saavad aga gaasid kahel põhjusel: esiteks on neil väga kõrge temperatuur (700° C), misjärel nad väljumisel püüavad paisuda (nii näiteks paiskab 300 HP mootor 1 sekundis välja 2200 kantmeetrit töötanud gaase, mis on saadud umbes

21 grammi bensiini põlemisel), ja teiseks — neid tõukab suure hooga välja kolb. Selge on, et kolbi praegu tarvitusel olevate mootorite juurest välja jätta ei saa (kolb annab gaasidele kiirust 9 m/sek.). Mis puutub aga esimesse põhjusse, siis peab tähendama, et gaasi paisumine on suhteline temperatuurile. Seepärast — kui vajalikel hetkel gaasi jahutada, siis pole väljapaiskumine enam nii äge ega tekita teravat müra. Pealeselle võib konstrueerida gaasidele mitmesuguseid takistusi, mis veelgi vähendavad nende kiirust ja samal ajal ka häält. Neil põhimõttele ehitataksegi autosumbutajad, kusjuures gaaside jahutamiseks kasutatakse ära nende omadust — kaotada paisumisel soojust. Kuid mis on võimalik 20—40 HP automootori juures, see, loomulikult, on raskesti (tänapäeval isegi võimatu) teostatav 400—600 HP ja veel suurema mootoriga varustatud lennuki juures. Sumbutajal, mis on ehitatud ülalkirjeldatud printsiibil, on peale oma suure kogu veel see pahe, et ta võtab ära tunduva osa (15—20%) mootori võimsusest, mis kulub gaasil takistuste ületamiseks.

Ülalkirjeldatud põhjusil ei saa sääraseid sumbutajaid kasutada lennuuasjanduses.

Oli vaja leida midagi uut. Nii esitatigi ajajärgul (1920.—1922. a.), millal sumbutajate vastu tuntud elavat huvi, mitu üsna õnnestunud konstruktsiooni. Osa neist oli rajatud gaaside jahutamise (veega — seemise ja välise ventilatsiooni abil), teised — ainult gaaside kiiruse vähendamise printsiibile.

Viimaste hulka kuulub näiteks sumbutaja „Schneebel“. See kujutab endast kinnist terastoru haralise, tähekujulise põiklõikega, milles on määratu hulka peeni auke, mille kaudu gaas välja pääseb. Sisuliselt on see sumbutaja rajatud „takistuste“ printsiibile. Kui autosumbutajas peab gaas enne väljapääsu ületama järjekorras terve rea takistusi, siis „Schneebeli“ juures on need takistused veelgi märgatavamad. Siin väljub lubatud (ilma tunduva kahjuta mootori võimsusele) gaaside surve juures ühe avause kaudu teatud ajavahemikul üsna

väike osa gaase. Et aga auke on määratu hulk, siis läbi kogu sumbutaja väljub nii mitukorda enam gaasi, kuipalju on enam auke. Kui mitte arvestada selle sumbutaja aukartust äratavat kaalu — 400 HP kohta 40 kg (mis võrdub umbkaudu 4 kuulipilduja raskusele) — ja väikest võimsuse kaotust, siis võiks lugeda seda seadeldist täiesti rahuldavaks häälesumbutajaks kui ka sädemetekustutajaks. Kuid tal on veel üks kõrvaldamatu puudus — see on aukude kiire ummistumine, mispärast seda sumbutajat ei kasutata.

Teine sumbutaja, „Ad astra“ („Tähtede poole“), osutub tüübiks, kus gaas jahutatakse ta sunniviisilise tsirkulatsiooni teel vastavas kestas, mille mõõdud (400 HP) on: pikkus 1,4 m ja laius 0,35 m. Viimane omakorda jahutatakse õhuga, nii et ta osutub omasarnaseks radiaatoriks gaasidele. Rahuldava jahutuse saavutamiseks tuli juhtida gaase keerulisi käike mööda. See

kahtlemata aitas müra sumbutada, kuid samal ajal vähendas see möödapääsmatult mootori võimsust.

Kõik paremad sumbutajad, milliseist paari lühidalt kirjeldasime, hävitavad tunduva osa mootori võimsusest ja omavad õige suure kaalu.

Kuigi esitati veel sumbutajaid, millelt oli kõrvaldatud esimesena mainitud puudus — võimsuse kaotus — lennatakse tänapäeval ometi sumbutajateta.

Selle põhjuseks pole ainuüksi sumbutajate juures esinevad puudused, vaid määratu tähtsus on siin asjaolul, et kõrvaldades nii suurte raskuste järele väljalaske müra ei saavuta me ikkagi täiesti hääleta lennukit, sest mootoris endas on veel kaaks iseseisvat müraallikat, mis on palju nõrgemad kui gaaside müra, kuid küllaldased selleks, et reeta lennuk vaenlasele. Need on: ventiilide ja tõukurite klopimine ja hammasrataste müra. Kuigi kõrvaldada esimene pahe — kasutades ventiilideta mootoreid — siis teisest pole ikkagi võimalik hoiduda. Misugune on ventiilide müra, seda võib juba kujutella, selle järgi, et jagaja võlli 1600 tiiru juures minutis ühe tsilindri peale, kahe ventiili juures, kukuvad ventiilid oma pesadesse tugevate vedrude mõjul 10 m/m kõrguselt 1600 korda minutis. On aga neli ventiili, siis tõuseb löökide arv minutis juba 3200-le ühel tsilindril. Hammasrataste müra on samuti võimatu sumbutada.

Teiseks annab lennuk ise lennul üsna tugevaid hääli, mida kutsuvad esile propelleri vuring, tugev viisitamine ja tiibade ning kere vuhin — eriti kui need on metallist. Tugevaim kõigist on müra, mida tekitab propeller. Silmanähtavalt selge on, et sellest kaasaja lennuki konstruktsiooni juures vabaneda on võimatu, samuti nagu tiibade vuhinastki.

Missugustele tulemustele võib jõuda eelloeteldud tõikade põhjal? Tulemus on see, et täiesti mürata lennukit on võimatu valmistada. Kuid nõrgendada tunduvalt tema müra — see on võimalik, patustades seejuures mootori võimsuse vähenemise ja kaalu suurenemisega säärase tähtsate omaduste vastu nagu seda on lennukiirus ja -kõrgus.

Need omadused on liiga väärtuslikud selleks, et lubada nende alandamist kas või vähimalgi määral, ja seepärast ongi praegu katsed saavutada lennuki juures absoluutset hääletust täiesti katkestatud.

Tulevikusõdade kohta on raske midagi kindlat ennustada. Kuid kui langeb ära kokkukõhu küsimus ning võetakse tarvitusele hiiglahajõulised mootorid, siis luuakse ka sellased tingimused, kus on võimalik tarvitada sumbutajaid pommituslennukeil ja õhuristlejail. Kuid hävitus- ja võib-olla isegi luurelennukid peavad arvatavasti endiselt jääma sumbutajateta.

KUNSTLIKULT

VALMISTATUD

KUMMI „BUNA“

Ilma kummita ei ole üldse mõeldav jõuvankrite liiklemine. Praegusel ajal, kus liiklemise tempo üha tõuseb, kasvab ka kummitarvidus. Ka kaitseväge nõuded kummi järele suurenevad aast-aastalt.

Kummit saadakse kummipuu mahlast, mis on tuntud kautšuki nime all. Mitte kõik riigid ei ole nii õnnelikus seisukorras, et nad võiksid omaks nimetada kummipuuistandusi. Kummipuuistanduste olemise pärast keeb niisama suur võistlus nagu õliväljadegi olemise pärast. Kus vähegi loodeti, et kliimalised tingimused sobivad kummipuu arenemisele, seal on asutud kummipuude kasvatamisele.

Kuid see on ikkagi lõunamaariikide eesõigus. Põhjariigid ei või sellest unistadagi, meile jääb kummi ikka importkaubaks.

Sõja puhul aga võiakse sissevedu sulgeda ja siis tuleb paratamatult kumminälg, mis ei jäta hävitavat mõju avaldamata riigikaitsele. Maailmasõja ajal sai Saksamaa kumminälga valusasti tunda. Tulevikusõda nõuab aga veel suuremaid kummihulki. Varuks soetada sääraseid ladusid käib esiteks üle jõu ega ole ka kergesti teostatav, pealegi ärataks üldist tähelepanu, kui üks riik ostaks suuremal arvul kautšukit endale tagavaraks.

Tuli leida uusi teid kummiga varustumiseks. Keemikud leidsid, et on võimalik kummit valmistada kunstlikult. Kuid teoreetiline järeldus ei ole veel praktiliselt kasutatav. See nõuab palju aega ja katsamist ning pidevat tööd, kuni jõutakse rahuldavate tagajärgedeni.

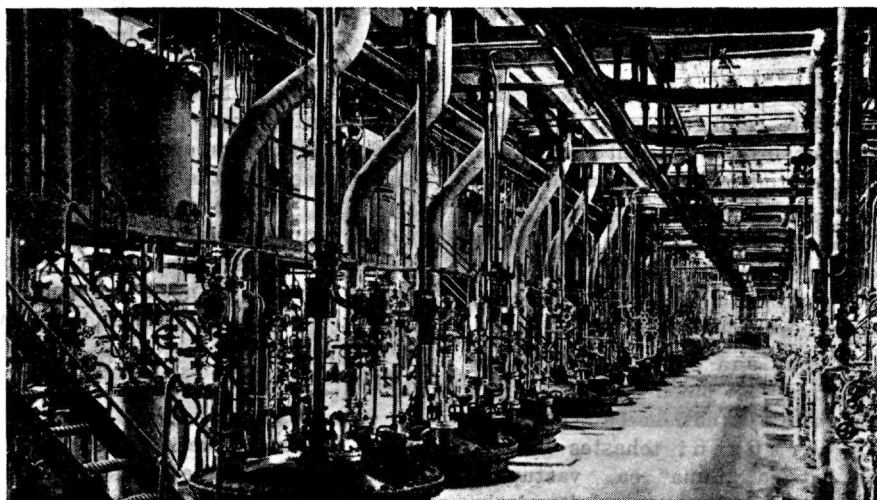
Juba maailmasõja ajal suutsid saksa keemikud valmistada kunstlikku kautšukit (umbes 2500 tn.), aga see ei tasunud end.

Saksamaa, kaotanud asumaad ja sõja korral eraldunud muust maailmast, oli sunnitud pidevamalt kunstliku kautšuki valmistamise kallal töötama.

Hulk aastaid ei olnud sellest midagi kuulda. 1936. aasta autode näitusel olid aga autokummid valmistatud juba kunstlikust kautšukist. Kunstliku kautšuki valmistamine on saanud tõsiasjaks.

Kunstlikult valmistatud kautšuk „Buna“ valmistatakse Saksamaal Leyerkuseni värvitehaste juures, kus selleks otstarbeks on ehitatud suured tehased.

Kunstliku kummi valmistamises osutuvad peamiseks, nii imelik kui see näibki, lubi ja koks. Ülikeeruliste keemiliste protsessidega saadakse neist kummi

„Buna“ tehased

Kunstliku kummi „Buna“ proovimine. „Buna“ on terve, harilik kummi katkine

algaine, nõndanimetatud „Butadien“, millest jälle omakorda, samuti keeruliste tehingute abil, saadakse erinevaid „Buna“ kummisorte, vastavalt neile nõudeile, mis kummist valmistatud ese peab omama.

Kunstlik kautšuk „Buna“ on parem looduslikust kummist. Ehtsast kautšukist valmistatud kummi on väga tundlik bensiini ja õli suhtes. Viimased, kokku puutudes loodusliku kummiga, muudavad ta peagi tarvitamiskõlbmatuks.

Kunstlik kummi „Buna“ aga ei oma neid loodusliku kummi omadusi. „Buna“ ei paisu õlis ega bensiinis, vaid säilitab oma vormi ja ühtlasi oma kõvaduse ja vastupidavuse. Leverkuseni tehastes on ette võetud mitmesuguseid katseid „Buna“ ea, vastupidavuse, tugevuse ning otstarbekohasuse selgitamiseks. Nii prooviti ta „vananemist“. Kui jätta see töö aja-

hamba hooleks, oleks kulunud palju aega ta „vananemise“ selgitamiseks. Siis võeti ette kunstlik vanandamine. Proovitavad kummitükid asetati terasvaati ja hoiti, kõrge rõhu all, kuumendatud hapnikus. Hapnik on väga aktiivne gaas, eriti veel rõhu ja kuumenduse juures. Kui siin aine vastu peab, siis võib loota, et ta ka ilmastiku mõjudele suudab vastu panna. Ja katsed „Bunaga“ andsid ülihäid tagajärgi.

Vastupidavuse selgitamiseks hõõruti „Buna“-linte erilise masina abil, kusjuures katsetamisel olid vaheldumisi „Buna“ ja loodusliku kummi ribad. Juba laboratooriumi andmeil, s. o. teoreetiliselt, pidi „Buna“ vastupidavus olema 100% suurem kui loodusliku kummi vastupidavus. Praktiliselt, kusjuures aga tarvitati kõige raskemaid tingimusi, ilmnas „Buna“ paremus 20—30%.

Ka kuumusele vastupidavuses ületab „Buna“ oma võistleja. Katsetamiseks asetati kaks kummivoolikut, üks „Bunast“, teine harilikust kummist valmistatud, 15-atmosfäärilisse aurururvesse. Lühikese aja vältel oli harilikust kummist valmistatud voolik puruks rebenenud, kuna „Buna“ voolik täiesti terveks jäi. Saksamaal toimepandud katsed olid peamiselt sihitud just „Buna“st“ autode ja lennukite kummide valmistamise võimaluste väljaselgitamiseks.

Katsetamisele võetud autokummid olid valmistatud „Buna“ kummist, harilikust kummist ja „Buna“ ja hariliku kummi segust, vahekorras 1:1. Katsed näitasid, et „Buna“ on suuteline võistleva hariliku kummiga, isegi teda ületama.

See on suur samm edasi tööstuse edenemises üldse. Ei tohi aga unustada, et see suure tähtsusega leiutus tehti ja arendati sõja survel. Võib olla, et see ongi sõja positiivseid külgi. Rahulikus olukorras inimkond vaevalt oleks end vaevanud uute teede ja leiduste otsinguga. Kui on surve ja võitlus, edeneb kõik paremini. Külluses ja laisklemises elavad inimesed ja rahvad on ikka kokku varisenud.

Kunstliku kummi hind on praegu veel kõrgem kui hariliku kummi hind. Aga siiski ei ole see hinnavahe üle loomuliku kõrguse. Kuid ega praegune hind ole jääv. „Buna“-kummi valmistamise tehnika arenedes ja täienedes langeb ka selle hind ja sakslased seda just arvestavad. Nad ütlevad, et kas omal ajal ei olnud alumiiniumi hinnad peadpööritavalt kõrged, aga nüüd on alumiinium üks odavaimaid ja levinuimaid metalle. Samasugune nähtus oli ka kunstliku indigo hindadega. Ka paljude teiste keemiliste produktide hinnad on alul olnud kõrged ja pärast on nende hindade langus maailmaturul sünnitanud revolutsiooni. Ei ole põhjust arvata, et need on ainult sõnad. See ei ole mõne keemiku eraalgatusel läbiviidud katsed sel alal, vaid „Buna“-tööstus on rajatud riikliku kapitaliga riiklike ülesannete täitmiseks.

Õigupoolest võib neid ülesandeid jagada kahte gruppi. Esimene oleks arendada kunstliku kummi tööstust sedavõrd, et tulevase sõja puhul Saksamaal ei tarvitses tunda kummi puudust. Võib arvata, et Saksamaa on selle arenguga juba sinnamaale jõudnud. Ta

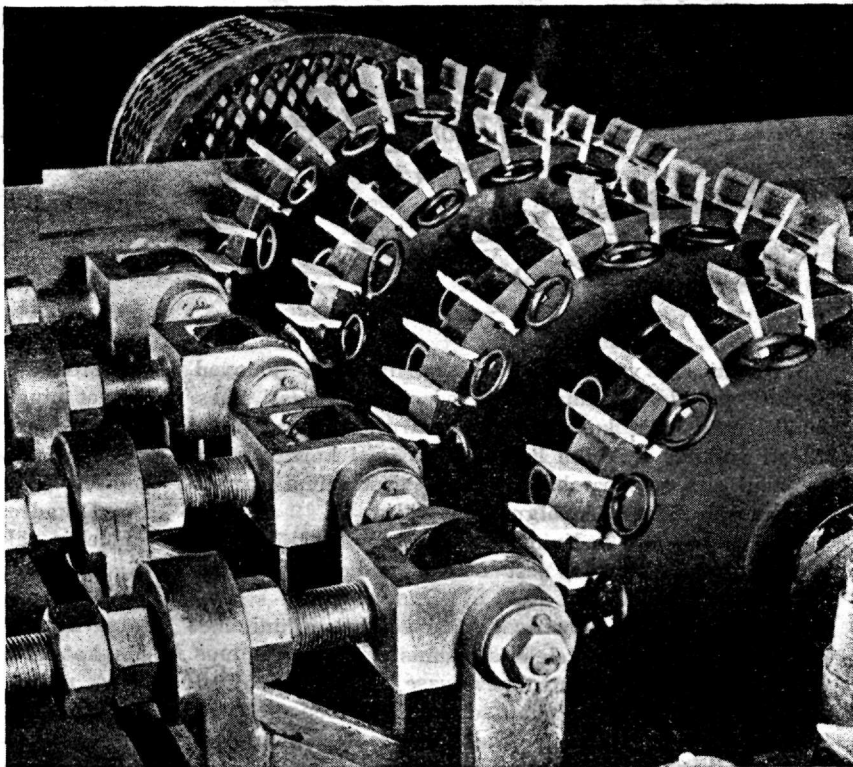
ei tarvitse isegi varjata oma kummitööstuse edu. Avades autonäituse kõneles Hitler „Buna“-kummist kui tõsisest konkurendist harilikule kummile. Seda „Buna“-kummi võidukäigu avalikku kuulutust võib tõlgitseda ka kui Saksa riigi tugevuse demonstreerimist, mis ka siis oli poliitilistel põhjustel arusaadav. Sest omada praeguse relvastuse juures külluses kummit tähendab teatavas mõttes tugevust.

Ka ei pea siit välja lugema, et Saksamaa teeb ettevalmistusi sõjale; iga riik peab igal ajal oma julgeoleku eest olema valvel. See on asja loomulik käik.

Teine ülesanne on teha Saksa turgu olenematuks suurtest kummi-sündikaatidest. Ja kui neil õnnestub kunstliku kummi headust veel tõsta ja valmistamise kulusid viia alla, siis alustab Saksa kummitööstus võistlust kummipuuistanduste valitsejatega maailmaturu pärast. See on majanduslik sõda. Ei ole ka siin põhjust arvata, et sel võistlusel ei võiks olla edu. Kui see sakslasil õnnestub, siis avaneb neil suur tulevik kummi väljaveoks, mis muutub riigile suureks tuluallikaks.

Nähtavasti on nad oma võidus kindlad. Nad toonitavad, et praegu on veel kunstliku kummi hind kõrgem hariliku kummi hindadest, aga see hind pole jääv, sest omal ajal olid alumiiniumi, kunstliku indigo ja teiste keemiliste saaduste hinnad peadpöörilt kõrged, kuid praegu...

Ka Nõukogude Venes on kunstliku kummi tehased ehitatud, ja nagu venelased ise tõendavad, töötavad need edukalt. Venemaal on ka rajatud kummipuuistandusi. Kõik see sihivad ühele — varustada maad oma

Kummi vastupidavuse proovimise masin

kummisaadustega ja arendada kummitööstust välja-veoks. Ühe sõnaga, iga riik püüab teha, mis vähegi võimalik, et viia täiusele oma kummitööstust.

Kummitarvitus on üha suurenevas sihis ja kummitootjad maad teevad kõik, et kummiturge mitte kaotada, vaid juure võita. See võitlus võib kutsuda esile kokkupõrkeid. Kas õliväljade pärast pole peetud sõdasid? Kas kunstlik kummi oma levimisel ei tekita ka võitlusi turgude omandamise pärast.

Igatahes on kunstliku kummi valmistamise küsimus ja ta ise juba küllalt tähelepanu vääriv sündmus.

Labral Jurka

Veste Vabadussõjast
Jaan Pimpel.

(K. K. I nr. 17, 18 ja 19 järg.)

Oodati siis vaikides, kuni nad lähedale jõuavad. Samuti vaikides tormas ahelik edasi, nähtavasti imestanult, et kaevik, kust hilja oli marutuld antud, nüüd täiesti vaikib. Kaeviku läheduses röögiti korra hurraa ja jäädi siis soolasambana seisma, sest küüni varjust hüppas käputäis ratsapolgu mehi välja.

„Kus punased? Kuidas te siia saite?!“ küsis kuperjanovlaste ohvitser, sest nemad nad olidki, ratsameeste juure jõudes.

„Punased on kõik sirevil. Me võtsime küüni ühes kuulipildujatega enne teie siiajõudmist,“ vastas Lõhmus.

Ei usutud. Laskuti kaevikusse, ja siin vajusid meestel silmad pärani: nähti, et lugu oli tõepoolest nii. Silmates nelja, äsja neile tinavihma saatnud, kuulipildujat sõnasid kuperjanovlased läbisegi:

„No-oo! Kuradi kanged mehed! Kanäe, kurat, neli kuulipildujat!“

Lõhmus seletas nüüd mõne sõnaga ohvitserile olukorra.

„Poleks Jurkat olnud, oleksime omadega läbi olnud,“ ütles ta lõpuks sellele õlale patsutades. „Ta tinutas „punanahku“ nende endi kuulipildujast nii marult, et neid seal eespool hunnikus maas on.“

Partisaanide ohvitser märkis endale kõigi ratsameeste nimed, et vastavat ettekannet teha, ja läks siis oma meestega edasi küla peale.

Ratsapolgu mehed aga kogusid soomuse — neli kuulipildujat ja teised relvad — ning siis vaadati hobuste järele, kes üldise madina ajal olid unustatud. Need leiti, peale ühe surnuna maas lamava, kõik metsast, kust alustati kallaletungi.

Kuna küla toetuspunkt oli langenud, oli ta saatus ka otsustatud ning partisaanid võtsid ta peaaegu ilma vastupanuta. Nüüd selgus, et osa eskadronist kapteni juhtimisel oli vallutanud patarei täiesti ilma kaotusteta. Sellega oli ka enamlaste vastupanu sedapuhku murtud. Punastel oli seesugune kiirus peal taganemisel, et meie meestel oli tegu neile järele jõudmisega.

Ratsapolgus oli juubeldus suur. Ja esimeses eskadronis olid kõik mehed toredust täis: patarei ja neli kuulipildujat olid võetud. Seesugune tegu andis põhjust uhkustamiseks. Jurka oli päevakangelane ja üldine imetlusobjekt. Kõik taipasid, et ilma temata oleks asi võinud väga räbalasti minna: punased oleksid neid hävitanud ja siis oleks ka lahingu võitmine olnud küsitav, kuna jalaväel tolle küüni tõttu oli olnud peaaegu võimatu edasi tungida.

Mehed kiitsid laia suuga Jurka julgust ja otsustusvõimet ning näis, et nad tema suhtes olid koguni teistsugusele arvamisele jõudnud.

Jurka ise, kuigi käis särava näoga ringi, oli aga endiselt tagasihoidlik.

Eskadroni ülem tegi kogu sündmuse kohta ettekande ja tähendas Jurkale muheldes:

„Hakka aga nüüd aegsasti vuntse kasvatama. All-ohvitseri paelad on sul enam kui kindlad ja üks maru ratsaväe allohvitser peab omama uhked vurrud. Nii et siis katsu aga koguda mett ja kana imelikku vuntsikasvu määrdeks.“

Kõige selle juubelduse ja üldise rõõmu keskel aga oli Jurka veidi kurb. Tõsi — ta oli ju uhke asjaolu üle, et oli suutnud näidata kõigile neile nõokajale, et ta polegi seesugune, missuguseks teda peeti, kuid siiski ei valmistanud talle ülemuse ega sõjasõprade kiitused ega ka oodatud ülendus seda rõõmu, mida võiks arvata.

„Ah jätke, ärge ajage jobu,“ sõnas ta naeratades ja puges kuhugi, kus polnud teisi, käratsevaid ja juubeldavaid sõdureid.

„Imelik mees,“ arvas eskadroni ülem Lõhmusega vesteldes. „Mõni teine oleks uhkusest jaburaks läinud, aga see...“

„Võib-olla on ta midagi läbi elanud, mis lusti ja rõõmu on ära võtnud,“ arvas omalt poolt Lõhmus.

„Näete, ta tuli vabatahtlikuna sõtta, seda aga teevad harilikult teissuguse iseloomuga inimesed.“

Veel tükk aega vahetasid eskadroni ülem ja Lõhmus Jurka üle mõtteid ning lõpuks sõnas kapten:

„Olgu kuidas on, üks on kindel: ta on tubli ja vahva sõdur, kuigi veidi iseäraline. Hoolitsege, veltveebel, selle eest, et edaspidi eskadronis valitseks tema vastu lugupidamine ja kaoks harilik lõõpimine Jurka aadressil.“

„Käsu peale, härra kapten!“ vastas Lõhmus ning pidas oma eskadronis selles suhtes asjad edaspidi korras. Tegelikult aga polnud seda korraldust tarviski, sest kogu polgus oli Jurka vastu tekkinud eriline lugupidamine ja isegi kõige ülbemad sõdurid olid tagasihoidlikud. Mõne aja kestes oli peaaegu unustatud, et Jurka omal ajal oli kogu polgu pilgata- ning tõgata- v.

Temal aga nähtavasti ei vedanud. Kuna enam ei sobinud teda hüüda lihtsalt Jurkaks, siis, nagu see sõjaväes on kombeks, hakati teda hüüdma perekonnanimega. Algust sellega tegi eskadroni ülem, ja kui ta ühel õhtul mingit korraldust tehes hüüdis: „Kapral Jüri Näss!“ ja seepeale Jurka rivist väljus, prahvatas kogu eskadron naerma.

Naer vaibus aga kohe, sest Lõhmus tegi sedavõrd kurja näo, et mehed, nagu öeldakse, verest ära kukusid.

*

Enamlaste kodumaa pinnalt väljakihutamisega vaibusid sedapuhku ka lahingud. Ühes teiste väeosadega asus ka ratsapolk Pihkva taha, et võtta vaenlase kalalætungid vastu kodumaa piirist eemal.

Oli juba jõudnud kevad ja suvegi algus ning päevil, kui polnud lahingutegevust, uitasid mehed vabal

ajal metsas küla vahel, kus korteris oldi, ja sõjaraskusedki näisid ununevat suve meeleolus.

Hellitati lootust, et enamlane, nähes, et meist nii kergesti jagu ei saa, meid koguni rahule jätab ja rahu teeb. Mehed tegid juba plaani, mida üks kui teine koju jõudes ette võtab, sest oli ju rida aastaid vahetpidamata sõjaväes oldud. Mõnigi mees oli olnud maailmasõja algusest peale, ja need naljatasid või rääkisid koguni tõtt, et ilma sõjata ei oskagi enam elada.

Seal kenkis äkki aga äikesepilv sealt, kust seda oodatagi ei teatud: Riia alt tulid sõnumid, et mingisugune saksa landesväär on Lätimaale sisse tunginud ja liigub edasi meiegi kodumaa poole. Juba oli ka meie meestel olnud temaga kokkupõrge, kus küll landesvääri edasilükkumine seisma pandi, aga kui kauaks?

Ta jõud ja eesmärk oli teadmata, aga meil on sakslasist kibedaid kogemusi: ei need sõbrana ega rahumõttega tule.

Mõni päev hiljem oligi ratsapolk kihinat-kahinat täis: saadetakse Lätimaale. Polk kogunes kiiruga Pihkvasse, laaditi rongile ja läks lahti sõit Lätti — vastu vanale, ajaloolisele verivaenlasele.

Meeste meeleolu oli ülev, kuigi oldi teadlik, et seal ootab vaenlane, kes on veidi teissugune kui see, kellega seni oli võideldud. Nüüd läheb löömaks elu ja kaks korda surma peale, see on selge.

Rongi edasi vurades mõlkkus nii mõnegi mees mõte, kas saab veel kunagi kodumaa pinda, omakseid ja sõpru näha.

Suuremale osale meestest oli aga selge: nüüd peab võitlema viimse hingetõmbeni, muidu on seni valatud veri, seni läbielatud kannatused kõik asjatud olnud. Ristirüütlite järglased ei tohi kallist kodumaa pinda enam rüvetama pääseda.

TOIMETUSELE SAADETUD KIRJANDUS

Soome kaitseliidu häälekandja: Hakkapeliitta nr. 34, 35 ja 36; Suomen Sotilas nr. 16/17 ja 18.

Läti kaitseliidu häälekandja: Aizsargš nr. 9.

Leedu kaitseliidu häälekandja: Trimitas nr. 36, 37 ja 38.

Poola kaitseliidu häälekandja: Strzelec nr. 34, 35 ja 36.

H. Jänes, O. Parlo. Eesti keele grammatika ja harjutustik koolidele III, Vormiõpetus. Keskkooli III ja kutsekooli I klassile. Redigeerinud mag. Joh. Aavik. O.-ü. Noor-Eesti Kirjastus, Tartus, 1936. a. Hind Kr. 1.50.

Leo Tolstoi. Ülestõusmine. I osa. Tõlkinud Erni Hiir. Eesti Kirjanduse Selts. Maailmakirjandus nr. 2, 304 lk. Hind 3 kr. 75 s.

150 palvust koolidele. Toimetanud Tartu linna pedagoogilise muuseumi usuõpetuse toimkond. O.-ü. Noor-Eesti Kirjastus, Tartus, 1936. a. Hind Kr. 3.—.

Eesti rahvakunst. Kirjut. Tiiu Kadak, redigeerinud F. Linnus (Leinbock). Elav Teadus nr. 55. Eesti Kirjanduse Selts. 104 lk., 50 pilti. Hind 1 kroon.

R. Sîrge. „Äri huvides“, näidend. A. K. Ü. kirjastus.

Bernhard Sööt. Eesti kirjandusteooria algmeid koolidele. O.-ü. Noor-Eesti Kirjastus, Tartus, 1936. a. Hind Kr. —50.

K. Mihkla. Lühike ülevaade Eesti kirjandusest.

Lisaks: E. Sööt. Eesti kirjandusteooria algmeid. Keskkooli V klassile. O.-ü. Noor-Eesti Kirjastus, Tartus, 1936. a. Hind Kr. 2.50.

H. Jänes — O. Parlo. Eesti keele grammatika ja harjutustik koolidele IV. Lause- ja kirjavahe- märkide õpetus. Keskkooli IV ja kutsekooli II klassile. O.-ü. Noor-Eesti Kirjastus, Tartus, 1936. a. Hind Kr. 1.50.

A. Mölder. Eesti kirjandus muukeelseile keskkoolidele. V anne. Eesti kirjanduslooline lugemik ühes lühikese kirjanduslooga keskkooli V klassile. O.-ü. Noor-Eesti Kirjastus, Tartus, 1936. a. Hind Kr. 2.50.

A. Parts. Maateaduse töö- ning õpperaamat. Keskkooli I klassile. O.-ü. Noor-Eesti Kirjastus, 1936. a. Hind Kr. 1.50.

Prof. W. Durant. Lood filosoofia ajaloost. I. Vana-Greeka: Sokrates, Platon, Aristoteles. 4 pilti, 112 lk. Eesti Kirjanduse Selts. Hind 1 kr.

A. Teppan. „Parun süütepommiga“, komöödia 3 vaat. Autorikaitse ühingu kirjastus.

A. H. Tammsaare. Juudit. Eesti väärtteoseid koolidele nr. 2. O.-ü. Noor-Eesti Kirjastus, Tartus, 1936. a. Hind Kr. 1.25. Redigeerinud autor ja E. Nurm.

A. H. Tammsaare. Vanad ja noored. Eesti väärtteoseid koolidele nr. 1. Redigeerinud autor ja E. Nurm. O.-ü. Noor-Eesti Kirjastus, Tartus, 1936. a. Hind Kr. 1.20.

**Kui ostate koorma-, kóieta-
mis-, kaela- või páitsekette,
siis nõudke alati**

A. S. ILMARISE

kette

Ei roosteta ega katke

A. S. ILMARINE

Tallinnas, Põhja puiestee 21, telef. 426-40